

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Avtor: Vesna Pušnik

Mentor: docentka dr. Sandra Bašić-Hrvatín

KOMUNIKACIJSKE PRAVICE GLUHIH V SLOVENIJI
diplomsko delo

Ljubljana, 2003

KAZALO:

1. Uvod.....	5
2. Razumevanje gluhih skozi čas.....	7
2. 1. Formiranje organizacij gluhih	10
2. 1. 1. Organiziranje gluhih na Slovenskem	12
3. Potrebe gluhih danes.....	13
4. Najpomembnejši mednarodni dokumenti za zagotavljanje pravic gluhih.....	17
4. 1. Splošna deklaracija človekovih pravic	17
4. 2. Deklaracija o pravicah invalidov	17
4. 3. Standardna pravila za izenačevanje možnosti invalidov.....	18
4. 4. Resolucija o enakih možnostih za invalide.....	18
4. 5. Dunajska deklaracija	20
4. 6. Resolucija o znakovnih jezikih gluhih.....	20
4. 7. Resolucija o vključevanju invalidnih otrok in mladostnikov v splošne vzgojno-izobraževalne sisteme	20
4. 8. Salamanška izjava	21
4. 9. Zaključek.....	21
5. Položaj gluhih v Sloveniji	21
5. 1. Slovenija je pravna in socialna država	21
5. 2. Gluhi v Sloveniji in njihove pravice	22
6. Znakovni jezik in pravica do tolmača	24
6. 1. Definicije znakovnega jezika	25
6. 2. Populacija uporabnikov znakovnega jezika	27
6. 3. Nastanek in razvoj znakovnega jezika	28
6. 3. 1. Razvoj slovenskega znakovnega jezika	29
6. 4. Primeri jezikovne politike v nekaterih tujih državah.....	30
6. 5. Tolmači znakovnega jezika	31
6. 5. 1. Tolmači znakovnega jezika v Sloveniji.....	32
7. Gluhi – jezikovna manjšina	33
8. Zakon o uporabi slovenskega znakovnega jezika.....	34
8. 1. Stališče Zveze društev gluhih in naglušnih Slovenije do sprejetega zakona.....	36

8. 2. Pravica do informiranja v gluhih prilagojenih oblikah	38
8. 1. 1. Slovenska javna televizija.....	39
8. 2. Pravica do inkluzije na področju izobraževanja	41
8. 3. Zaposlovanje gluhih	43
9. Zaključek.....	45
10. Viri.....	47
10. 1. Časopisni članki.....	49
10. 2. Viri z medmrežja	49
10. 3. Kazalo tabel	49
10. 4. Kazalo prilog.....	49

Sign language is, in the hands of its masters, a most beautiful and expressive language, for which, in their intercourse with each other and as a means of easily and quickly reaching the minds of the deaf, neither nature nor art has given them a satisfactory substitute.

It is impossible for those who do not understand it to comprehend its possibilities with the deaf, its powerful influence on the moral and social happiness of those deprived of hearing, and its wonderful power of carrying thought to intellects which would otherwise be in perpetual darkness. Nor can they appreciate the hold it has upon the deaf. So long as there are two deaf people upon the face of the earth and they get together, so long will signs be in use.

J. Schuyler Long

Head teacher, Iowa School for the Deaf

The Sign Language (1910)

1. Uvod

Ljudi z okvaro sluha¹, še posebej pa popolnoma gluhe ljudi, ki so bili ponavadi gluhi od rojstva, so sliščeči ljudje stoletja dolgo imeli za neumne in nesposobne. Takšne značilnosti so gluhim pripisovali predvsem zato, ker jih zaradi nezmožnosti slišanja niso razumeli in se z njimi niso mogli sporazumevati. Vemo, da se lahko ljudje med sabo uspešno sporazumevamo le s pomočjo nekega skupnega koda, ki ga vsi poznamo in ga vsi razumemo - v sodobnem svetu je to govorni jezik.

S poznavanjem črk in besed lahko mislimo, se učimo in sprejemamo svet in kulturo okoli sebe, le z jezikom lahko svobodno komuniciramo z drugimi in si izmenjujemo misli, želje, zahteve, informacije. Če se sami zaradi okvare sluha ne bi zmogli sporazumevati z drugimi - in gluhi ljudje, dokler niso poznali ustreznega načina posredovanja misli, tega niso zmogli -, bi bili na nepojmljiv način odrezani od sveta. Ker ne bi bili zmožni razvijati svojih miselnih sposobnosti, bi ostali nesposobni, ne glede na to, kakšne bi bile naše želje, zahteve ali naravne sposobnosti. Zaradi takšne fiziološke pomanjkljivosti bi se tudi slabo ali pa se sploh ne bi zavedali svojih intelektualnih sposobnosti, okolje pa bi nas imelo za umsko prizadete.

Prav zaradi nerazumevanja pojava gluhotе in drugih okvar sluha so ljudi s takšno ali drugačno okvaro sluha stoletja dolgo imeli za neprimerne kot dediče lastnine, neprimerne kot zakonske partnerje, neupravičene do izobraževanja in nesposobne za delo. S tem so jim bile stoletja dolgo kršene osnovne človekove pravice. Ljudi s prizadetim sluhom so na takšen način obravnavali do srede 18. stoletja. Takrat pa se je zaradi drugačnega pogleda na pojav okvare sluha, zaradi drugačnega razumevanja ljudi z okvaro sluha in zaradi upoštevanja njihovih posebnih potreb položaj gluhih radikalno spremenil. Z ustanavljanjem prvih šol za otroke z okvarami sluha v Franciji in Nemčiji in z izobraževanjem učiteljev za otroke z okvaro sluha so se pojavile prve pravice gluhih, predvsem so prvič dobili pravico do izobraževanja. Skoraj dve stoletji so nato usodo ljudi z okvaro sluha krojili sliščeči ljudje in šele v drugi polovici 20. stoletja so lahko ti ljudje svoje življenje začeli urejati sami.

---

¹ Besedna zveza »ljudje z okvaro sluha« je posplošena oznaka za skupino gluhih in naglušnih invalidov. Obstajajo precejšnje razlike med gluhi in naglušni, odvisno od tega, kdaj je nastopila okvara sluha in kakšna je stopnja okvare. Po avdiološko-medicinskem kriteriju, ki upošteva mednarodno klasifikacijo, je za slovensko zakonodajo oseba gluha, če ima povprečno izgubo sluha na ravni med 80 in 100 dB, pri naglušnih osebah pa je ta meja med 40 in 80 dB. Iz stopnje izgube sluha izhajajo tudi različne govorno-komunikacijske potrebe, vendar pa se bom v diplomskem delu v glavnem osredotočila na osebe s popolno oz. težko okvaro sluha, pri čemer jih bom poimenovala kot gluhe.

Kakšen je položaj ljudi z okvaro sluha v Sloveniji in kakšne pravice imajo v primerjavi z ostalimi državljani, sta najpomembnejši vprašanji, na kateri poskušam najti odgovor v diplomskem delu.

Poskušala bom predstaviti trenutni položaj gluhih v Sloveniji, prav tako bom predstavila nekatera razmišljanja, ki gluhe obravnavajo kot jezikovno manjšino. Predvsem pa se bom posvetila po mojem mnenju še vedno zelo kršeni človekovi pravici v primeru gluhih, to je **pravici do uporabe znakovnega jezika**, ki ga gluhi uporabljajo za medsebojno sporazumevanje. S pravico do uporabe znakovnega jezika sta tesno povezani **pravica do tolmača** in **pravica do informiranja na gluhih primeren način**, prav tako pa lahko v tem kontekstu govorimo tudi o **pravici do inkluzije² v družbo skozi izobraževanje**.

S priznanjem znakovnega jezika in priznanjem pravice do tolmača ter z ustrezno inkluzijo v družbo je povezanih mnogo komunikacijskih problemov, s katerimi se srečujejo ljudje z okvaro sluha v sodobni družbi. Pravica do informiranja pa je v gospodarsko razvitem svetu, polnem informacij, nujna, v času visoke informacijske tehnologije pa predvsem lažje uresničljiva kot včasih.

S priznanjem omenjenih pravic pa so gluhim nenazadnje zagotovljene osnovne človekove pravice, z normalnim vključevanjem v družbo pa bi lahko živeli dostojanstveno in človeka vredno življenje. Demokratične družbe naj bi zagotovile enake pravice in dolžnosti vsem državljanom, tudi manjšinam. Edina institucija, ki zagotavlja in varuje pravice državljanov, je država. Tako bom v diplomskem delu poskušala osvetliti, kako slovenska država zagotavlja in varuje pravice gluhih, predstavila bom nekaj mednarodnih dokumentov, ki obravnavajo probleme gluhih, prav tako pa bom predstavila tudi položaj in vlogo javne televizije pri informiranju gluhih.

Ureditev položaja gluhih v neki družbi nenazadnje pripomore k celotni sliki družbe. Ali, kot ugotavljajo avtorji knjige Človekove pravice in invalidi (1998: 290), invalidi niso le pomembna postavka v družbenem proračunu, kruh proizvajalcev invalidskih pripomočkov, cilj poslovnežev, sociomedicinski problem in sredstvo, s katerim si uspešni državljani pomirijo vest, temveč tudi pomemben kazalec kvalitete življenja družbene skupnosti ter dejavnik in subjekt družbenega razvoja.

2. Razumevanje gluhih skozi čas

Položaj oseb z okvaro sluha, razen za nekatere iz plemiških družin, ki so jih v 16. stoletju učili osnovnega sporazumevanja, je bil do leta 1750 resnično slab. Nesposobni, da bi se naučili jezika slišočih, so bili obravnavani kot neumni, niso se znali sporazumevati niti s svojo družino, obsojeni so bili na nekaj osnovnih kretenj in znakov, odrezani tudi od sebi enakih in brez izobrazbe. Prisiljeni so bili delati najosnovnejša ročna dela, družba jim ni namenjala posebne pozornosti.

V Evropi se je položaj gluhih začel spreminjati v začetku 18. stoletja, ko so se nekateri filozofi in drugi znanstveniki začeli zanimati za ljudi z okvaro sluha in jih začeli proučevati. Začeli so ugotavljati, da gluhim pravzaprav manjkajo znaki oz. sredstva, s pomočjo katerih bi oblikovali in podajali svoje ideje. Zaradi tega se je tudi ustvarjala komunikacijska vrzel med njim in drugimi, slišočimi ljudmi.

To, kar pa je že od omembe pojava gluhot od Aristotela naprej povzročalo zmešnjave, pa je bilo napačno prepričanje, da te znake in ta sredstva za človeka z okvaro sluha predstavljajo govorne besede, ki jih uporabljajo slišoči ljudje. Pa vendar so nekateri začeli razmišljati drugače. Že Sokrat naj bi se vprašal, ali se ne bi morda tudi mi sami, v primeru da ne bi imeli ne glasu ne jezika, pa bi vseeno radi kaj izrazili, trudili idejo posredovati s pomočjo glave, rok in drugih delov telesa, kot to počnejo tisti, ki ne slišijo. Tudi zdravnik in filozof Cardan naj bi se v 16. stoletju spraševal, ali ni mogoče, da bi gluha in nema oseba »slišala« s pomočjo branja in »govorila« s pomočjo pisanja. Ugotovitev, da razumevanje neke ideje ni odvisno od slišanja besed, je bilo za 16. stoletje revolucionarno.

Mimika in kretnje so med gluhih prisotne že vseskozi. Kretnje so se pojavile vsepovsod, kjer so živeli gluhi, predvsem pa tam, kjer so se srečevali, združevali. Z njimi so se poskušali sporazumevati. Vendar pa so ljudje z okvaro sluha razvili različne kretnje z različnimi pomeni. Zato je tudi napačno prepričanje mnogih, da je znakovni jezik, ki ga večina gluhih uporablja za medsebojno sporazumevanje, nekakšen univerzalni jezik za vse gluhe po svetu. Obstaja namreč več kot 50 različnih znakovnih jezikov, ki so se samostojno razvili, kjerkoli se je več gluhih združevalo. Poznamo ameriški znakovni jezik, britanski, francoski, danski, kitajski itd., ki nimajo nobene zveze z govorno angleščino, francoščino, danščino, kitajščino in drugimi jeziki.

---

² Namesto pojma »integracija« se za socialno vključevanje ljudi vse bolj uporablja pojem »inkluzija«.

Prva javno priznana šola za gluhe je bila leta 1755 ustanovljena v Parizu, kjer so prvič v zgodovini gluhe s posebnimi metodami začeli učiti branja in pisanja, tako da so lahko pridobili nekaj izobrazbe. Do leta 1789 je bilo v Franciji in drugje po Evropi ustanovljenih 21 šol za gluhe, vedno več je bilo tudi učiteljev za gluhe. Evropske izkušnje so nato v začetku 19. stoletja prenesli v Združene države Amerike, tako da je bilo do leta 1869 po nekaterih ocenah na svetu okoli 550 učiteljev gluhih, okoli 41 odstotkov vseh učiteljev za gluhe v ZDA pa je bilo samih gluhih. (Sacks, 1991: 24).

Leta 1864 je ameriški kongres sprejel zakon, s katerim je Kolumbijski inštitut za gluhe in slepe v Washingtonu postal visokošolski zavod za gluhe. S tem se je začel razvoj Univerze Gallaudet, kot se imenuje danes, ki je še vedno največja visokošolska ustanova za gluhe na svetu. (Sacks, 1991: 24).

Uspešno izobraževanje za gluhe se je nadaljevalo do leta 1870, ko je prišlo do odločilnega preobrata v uporabi znakovnega jezika, ki se je zgodil v smislu nasprotovanja znakovnemu jeziku gluhih. Kar se je dogajalo gluhim in znakovnemu jeziku v tistem času, je bilo del splošnega mišljenja: viktorijansko nasprotovanje, nestrpnost do manjšin in njihovih značilnosti - verskih, jezikovnih in etičnih. Majhni narodi in majhni jeziki (npr. Valižani in valižanščina) so se takrat znašli pod pritiskom in so se bili prisiljeni prilagoditi večjim.

Gibanje je ustrezalo tudi nekaterim slišočim staršem in slišočim učiteljem gluhih otrok, ki so se že dolgo zavzemali za to, da bi moral biti cilj učenja gluhih otrok govorjenje. Menili so, da gluhemu človeku ne pomaga znakovni jezik, če se z njim v vsakdanjem življenju ne more pogovarjati s slišočimi ljudmi. Trdili so, da to omejuje gluhe in da se lahko pogovarjajo samo s sebi enakimi. Ali ne bi bilo bolje, da se gluhi učijo govorjenja in branja z ustnic, da bi se lahko vključili med druge ljudi?

Nasproti tem vprašanjem pa so se postavljale dileme, ali ni morda bolje, da se ure in ure individualnega učenja, ki so jih učitelji potrebovali, da so gluhega otroka naučili približnega posnemanja govorjenja, ne bi nadomestile z učenjem drugih vsebin splošnega znanja, potrebnih za vsakdanje življenje in splošno izobrazbo gluhih, pri tem pa bi se učili s pomočjo znakovnega jezika. Opozarjali so na nevarnost, da bi gluhi otrok končal šolanje zgolj s sposobnostjo delnega posnemanja govorjenja, ostal pa bi neizobražen.

Kaj je boljše: posnemanje govorjenja ali izobrazba? Ali pa bi morda lahko gluha oseba dosegla oboje s kombinacijo govorjenja in znakovnega jezika? Ali pa bi morda kombinacija

obojeja namesto dobrih rezultatov prinesla najslabše izmed obeh svetov?

Po svetu so konec 60. let 19. stoletja šole za gluhe uporabljale obe metodi, ene metodo znakovnega jezika, druge metodo govorjenja. Dosegale so približno enake uspehe pri izgovarjanju besed, pri preverjanju splošnega znanja pa so prednjačile šole, kjer so uporabljali le znakovni jezik. Kljub temu so se začeli pojavljati 'reformisti', ki so se zavzemali za ukinitvev starih zatočišč za gluhe, kjer so uporabljali znakovni jezik, in za uvedbo t.i. oralnih šol. Prvo takšno šolo so odprli leta 1867 v Northamptonu v ameriški zvezni državi Massachusetts. Eden izmed osrednjih zagovornikov oralnih šol je bil izumitelj telefona Alexander Graham Bell, katerega mati in žena sta bili gluhi. Dobro poznani Bell je vsa svoja prizadevanja, avtoriteto in sloves vložil v napore za uveljavitev oralnih šol, gibanje pa je doseglo vrhunec na Mednarodnem kongresu učiteljev gluhih leta 1880 v Milanu, kjer so učiteljem, ki so bili gluhi, prepovedali sodelovati pri glasovanju o prihodnjih metodah učenja gluhih otrok. Tako je prevladalo mnenje reformistov in uporaba znakovnega jezika je bila uradno prepovedana. Gluhim so takrat prepovedali uporabljati njim naravni jezik.

Delež gluhih učiteljev, ki je bil leta 1850 blizu 50 odstotkov vseh učiteljev gluhih, se je do konca 19. stoletja zmanjšal na okoli 25 odstotkov, leta 1960 pa jih je bilo le še 12 odstotkov. (Sacks, 1991: 27). Vse to pravzaprav ne bi bilo pomembno, če bi z oralno metodo gluhi dosegali dobre rezultate. To pa se ni zgodilo. Oralna metoda in zatiranje znakovnega jezika sta privedla do dramatičnega nazadovanja gluhih otrok v smislu izobraževanja in splošne pismenosti. Za učenje govorjenja gluhih otrok je bilo potrebnega zelo veliko časa. Povprečno gre za od pet do osem let intenzivnega učenja, pri čemer ostane zelo malo časa za posredovanje drugih informacij, kulturnega znanja in drugih veščin.

Šele v 60. letih 20. stoletja so se zgodovinarji, psihologi, starši in učitelji gluhih začeli spraševati, kaj se je zgodilo z gluhi. Razvoj šolanja gluhih je nato šel v smeri t.i. kombiniranega sistema učenja oz. kombinacije oralne metode in znakovnega jezika, kar je danes v splošni rabi v svetu in tudi v Sloveniji.

Gluhi so iskali možnosti za enakopravno uporabo neverbalnega in verbalnega sistema komuniciranja. Svojo zahtevo po "bilingvizmu"³ so upravičeno utemeljevali v skladu s svojimi realnimi psihofizičnimi zmožnostmi. To se je izkazalo za popolnoma upravičeno, tako teoretično kot praktično, vse do danes, ko govorimo o t.i. totalni komunikaciji gluhih oseb.

Ideja totalne komunikacije se je sicer začela razvijati že veliko prej, leta 1976 pa jo je skupnost direktorjev ameriških šol za gluhe in slišno-glasovno-jezikovni in manualno-kinetični model komunikacije, z namenom, da se zagotovi učinkovita komunikacija gluhih med sabo in z ljudmi, ki imajo zdrav sluh.« (Zbornik, 1989:11). Iz ZDA si je filozofija totalne komunikacije pot najprej utrla v šole za gluhe na Danskem, Švedskem in v Franciji, 18. februarja 1985 pa jo je sprejela specializirana organizacija Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo UNESCO in o njej izdala dokument z naslovom Alternativni pristopi k izobraževanju gluhih. (Zbornik, 1998: 15). UNESCO je tako metodo totalne komunikacije definiral kot »metodo pouka gluhih, ki vključuje primerne slušne, ročne in ustne načine sporazumevanja. Vključuje tudi mimiko, geste, branje, pisanje in vse druge načine, ki zagotavljajo večjo jasnost in olajšujejo sporazumevanje.« (Zbornik, 1998: 16).

2. 1. Formiranje organizacij gluhih

Različna društva in organizacije gluhih po svetu so začele nastajati z namenom, da bi zaščitili pravice gluhih. Njihova naloga je bila in je še predvsem zadovoljevanje specifičnih potreb teh invalidov. Gluhi so se začeli združevati, ko so začeli hoditi v šole in se izobraževati. Tako so v 18. stoletju opazna prva spontana zbiranja gluhih v večjih mestih. Prva prava združenja gluhih oseb so se pojavila v drugi polovici 19. stoletja. Prvič pa so se predstavniki nacionalnih organizacij gluhih formalno pojavili na mednarodnem prizorišču neposredno po že omenjenem Mednarodnem kongresu surdopedagogov⁴ v Milanu leta 1880, na katerem so se udeleženci brez prisotnosti gluhih učiteljev odločili, da postane t.i. oralna metoda pri osvajanju glasovno-jezikovne komunikacije gluhih »uradni postopek« v vseh šolah za gluhe otroke, čemur so gluhi odločno nasprotovali. Takrat so ugotovili, da bodo za uveljavljanje svojih potreb potrebovali močnejše socialno organiziranje.

Od začetka 19. stoletja do konca 2. svetovne vojne so v večini evropskih in ameriških dežel nastajala združenja gluhih, ki so neselektivno zbirala osebe z okvarami sluha. Šele leta 1951 so v Rimu na predlog Zveze gluhih Italije prisotne nacionalne organizacije gluhih na prvem

---

³ Bilingvizem je tukaj opredeljen kot hkratno učenje znakovnega jezika in materne jezika slišočih.

⁴ Surdopedagogika (surdologija) je posebna defektološka znanstvena disciplina, ki se ukvarja s proučevanjem gluhih.

uradnem svetovnem kongresu ustanovile Svetovno federacijo gluhih (World Federation of the Deaf - WFD). Tako so se združile mednarodne "sile gluhih" v boju za svoje temeljne pravice, ki so danes natančno definirane:

- možnosti sprejemanja totalne komunikacije;
- sprejemanje bilingvizma;
- solidarnost z vsemi invalidi;
- socialna integracija s slišječimi osebami;
- odklanjanje kakršnegakoli zapostavljanja gluhih;
- popolno informiranje gluhih z vsemi danimi postopki in tehnologijami;
- nujno posvetovanje gluhih o vseh pomembnih vprašanjih;
- nujna popolna družbenopolitična udeležba gluhih na vseh področjih življenja.

Kot že omenjeno, gluhi niso homogena skupina invalidov. Različne skupine gluhih in naglušnih so se v preteklosti različno združevale, saj se potrebe in težave teh ljudi med seboj razlikujejo. Pomemben podatek je, da je naglušnih oseb skoraj desetkrat več kot tistih gluhih, ki so gluhi od rojstva oz. so sluh izgubili, preden so razvili sposobnost govorjenja. To razmerje se večja s podaljševanjem življenjske dobe sodobnega človeka, saj v starosti velika večina ljudi postane naglušnih. Društvena organiziranost naglušnih oseb ima začetke v koncu 19. in v začetku 20. stoletja. Zaradi potrebe po medsebojni izmenjavi izkušenj so posamezna nacionalna društva leta 1977 v Stockholmu ustanovila Mednarodno federacijo naglušnih oseb (International Federation Hard of Hearing - IFHOH), ki je objavila tudi svoj program dela. Danes poznamo različne oblike organiziranosti ljudi z okvarami sluha: organizacije gluhih, organizacije naglušnih in kombinirane organizacije gluhih in naglušnih, kakršno je tudi v Sloveniji.

2. 1. 1. Organiziranje gluhih na Slovenskem

Organizirana skrb za gluhe in naglušne na prostoru sedanje Republike Slovenije sega v drugo polovico 18. stoletja. V takratnem času so bile zabeležene prve spontane oblike organiziranosti gluhih in naglušnih v večjih mestih in okoli župnišč. Leta 1900 so takratne oblasti ustanovile Zavod za gluho mladino v Ljubljani. Prav ti gojenci prve generacije zavoda so po skoraj 30 letih poskusov leta 1931 uspeli ustanoviti prvo društvo gluhih na Slovenskem. To društvo gluhonemih⁵, kot se je imenovalo, je imelo skromne družbene programe, cilj organiziranja pa je bilo druženje, medsebojna pomoč in pomoč revnim gluhim družinam. Člani društva so bili gluhi in naglušni, vodilni člani pa so bili večinoma kasneje oglušele ali naglušne osebe. Pravi razcvet je organiziranje dejavnosti gluhih doživelo po drugi svetovni vojni, predvsem zaradi tega, ker so nekateri gluhi posamezniki odigrali pomembno vlogo v narodno osvobodilni vojni. Po oblikovanju Svetovne zveze gluhih, so gluhi na Slovenskem odigrali pomembno vlogo pri organiziranju drugega svetovnega kongresa gluhih v Zagrebu leta 1952.⁶ Od drugega kongresa gluhih so prav predstavniki SFRJ 30 let vodili Svetovno zvezo gluhih.

Zaradi dobre organiziranosti gluhih na Slovenskem je takratna oblast podelila mandat republiški organizaciji gluhih za vsesplošno skrb za gluhe in naglušne. Odobrena so jim bila sredstva za izvajanje celovite rehabilitacije odraslih gluhih, in sicer na področju izobraževanja, športa, informativne dejavnosti, psihosocialne podpore, poenotenja znakovnega jezika, usposabljanja tolmačev, nabave in distribucije tehničnih pripomočkov ter na področju izvajanja društvenih dejavnosti.

Danes se v Zvezo društev gluhih in naglušnih Slovenije (ZDGNS) združujejo odrasli gluhi in naglušni. ZDGNS je nestranska in nevladna organizacija, ki si prizadeva za enakopraven položaj in pravice gluhih in naglušnih in sodeluje s pristojnimi vladnimi organi in telesi tako, da se vključuje v strokovne razprave s predlogi, opozorili in mnenji. (Košir, 1999: 108).

ZDGNS je med drugim članica Svetovne zveze gluhih (WFD), Svetovne zveze naglušnih

---

⁵ Danes ne govorimo več o gluhonemih, temveč o gluhih, naglušnih oz. ljudeh z okvaro sluha. Gluhi namreč lahko na svoj način »govorijo« in niso več nemi, kot včasih. Nekateri gluhi in naglušni so se govorjenja naučili s pomočjo oralne metode, nekateri uporabljajo znakovni jezik, nekateri oboje. Prav tako je vedno manj v uporabi besedna zveza »slušno prizadeti«, predvsem zaradi izredno negativnega predznaka druge besede.

(IFHOH), Svetovne zveze za šport gluhih (CISS), Evropske športne zveze gluhih (EDSO) in Evropskega foruma prevajalcev znakovnega jezika (EFSLI). Zveza je krovna organizacija 11 medobčinskih društev gluhih in naglušnih (Ljubljana, Kranj, Koper, Murska Sobota, Maribor, Dravograd, Nova Gorica, Celje, Novo mesto, Krško in Velenje) in izvajalka nacionalnega programa za odrasle gluhe in naglušne na ravni Republike Slovenije. Temeljni cilj združevanja je ustvarjanje pogojev za popolno vključitev gluhih in naglušnih v življenjsko in delovno okolje ter družbeno življenje. (Košir, 1999: 109).

Prav invalidske organizacije so veliko prispevale k ustvarjanju boljših možnosti za socialno integracijo gluhih, za njihovo vstopanje v svet slišočih, njihovo bogatejše in subtilnejše sporazumevanje, kvalitetnejšo komunikacijo in s tem bolj enakopraven družbeni položaj. Ob tem so se odprle tudi možnosti za slišoče, ki so začeli drugače razumevati gluhe. Invalidske organizacije so opozorile družbo na svet tišine in jo približale slišočim. Poleg tega so invalidske organizacije pomembno prispevale k tehničnemu razvoju, ki z iskanjem ustreznih rešitev zmanjšuje izolacijo in ločevanje gluhih od drugih skupin ljudi. S tem so se gluhim odprle nove možnosti za boljše in kvalitetnejše življenje. Organizacije gluhih so formirale totalno komunikacijo, ustvarile materialno bazo gluhih, ki danes ne pobirajo samo drobtinic, odprle so nove programske možnosti, možnosti neposredne komunikacije s slišočimi itd. (Redžepovič, 1995:16).

Vendar pa problematika gluhih z delom invalidskih organizacij nikakor ni odpravljena in zaključena. Velik prispevek k še boljšemu življenju lahko doprinese le država, ki mora ustvariti zakonske osnove za zagotavljanje boljših pogojev za gluhe.

3. Potrebe gluhih danes

V današnjem času, ko se kolo razvoja vrti vedno hitreje, ko je blaga in storitev, ki ustvarjajo nove in nove življenjske potrebe, v vsakdanjem življenju vedno več, je po drugi strani pravzaprav nepojmljivo, da nekatere skupine ljudi še vedno nimajo zagotovljenih niti osnovnih človekovih pravic za normalno vključevanje v demokratične družbe. Vsaka pravno in socialno urejena država je pri zagotavljanju in uresničevanju pravic dolžna upoštevati vse državljane, predvsem pa vse državljane enako. Vsem je država dolžna zagotoviti enake pogoje za

---

⁶ Prvi svetovni kongres gluhih je bil v Rimu leto prej, leta 1951, med pobudniki pa je bil tudi Slovenec Ciril Sitar.

uresničevanje osnovnih življenjskih potreb, tudi tistim, ki so zaradi kakršnikoli pomanjkljivosti (telesnih, duševnih) v posebnem položaju pri uresničevanju teh potreb.

Danes položaj gluhih kot posebne invalidske kategorije urejajo številne deklaracije, listine in akti, ki so jih sprejeli Organizacija združenih narodov in njene specializirane organizacije, Svet Evrope in Evropska unija (EU). Kot je v zbirki mednarodnih dokumentov Človekove pravice in invalidi (1998: 15) zapisal Cveto Uršič z Inštituta RS za rehabilitacijo, izhajajo sodobne koncepcije invalidske politike in definicije invalidnosti iz doktrine človekovih pravic in dolžnosti. Tako razumevanje invalidnosti je bistveno drugačno od koncepcij, ki jih družni usmeritev k posamezniku in njegovim omejitvam (zdravstvenim, ekonomskim, socialnim) in v okviru katerih je invalid predvsem človek, ki ga je v življenju doletelo nekaj zelo hudega oz. tragičnega, zato mu je potrebno pomagati in ga tolažiti. Ob tem Uršič ugotavlja tudi, da človekove pravice in dolžnosti invalidov v svojem bistvu temeljijo na načelu enakosti in nediskriminacije. Varstvo pravic invalidov se tako osredotoča na dve področji: na varstvo pred diskriminacijo v predpisih pozitivnega (mednarodnega in/ali nacionalnega) prava in na odstranjevanju tistih diskriminacijskih pogojev v okolju, ki onemogočajo polno sodelovanje invalidov v družbenem življenju in razvoju. Za omogočanje teh pravic invalidom pa je pomembno, da je družba z njimi seznanjena.

Kot meni Uršič (1998: 16), je to posebej pomembno v času, ko so se v Sloveniji uveljavile politične spremembe, ki so privedle do političnega pluralizma, demokratičnih volitev in mednarodnega priznanja slovenske države oz. v trenutku, ki ga zaznamujejo obsežne reforme na političnem in ekonomskem področju, vse to pa povzroča zelo občutne socialne pretrese. Kritično je potrebno analizirati tudi stanje na področju invalidske politike, in sicer prav v luči človekovih pravic in dolžnosti. Tak presek stanja pa je potrebno storiti v Sloveniji tudi z vidika dolgoročnega strateškega cilja vključevanja v EU; države članice EU so se namreč v različnih dokumentih zavezale k spoštovanju načela človekovih pravic, načela demokratičnosti, načela socialne pravičnosti in načela kulturnega pluralizma.

Med pomembnejšimi mednarodnimi dokumenti, ki obravnavajo položaj invalidov, je Splošna deklaracija človekovih pravic, ki jo je Organizacija združenih narodov sprejela 10. decembra 1948. Formalna pravila, zapisana v Splošni deklaraciji človekovih pravic, je bilo potrebno dopolniti s konkretnimi ukrepi, z aktivnim vključevanjem države in vseh posameznikov v uresničevanje postavljenih idealov. Zato je Generalna skupščina OZN leta 1975 sprejela

Deklaracijo o pravicah invalidov.

V Deklaraciji o pravicah invalidov, ki je povzeta tudi v zborniku Človekove pravice in invalidi (1998: 122), so invalidi definirani kot vse tiste osebe, ki zaradi prirojene in pridobljene pomanjkljivosti v svojih telesnih ali duševnih sposobnostih niso sposobne same delno ali v celoti zadovoljevati potreb normalnega individualnega in/ali družbenega življenja. Vprašanje, ki se ob tem pojavlja, je, koliko demokratične družbe, med katere se prišteva tudi Slovenija, naredijo za to, da lahko invalidi zadovoljujejo te potrebe v obsegu, ki jim ga dovoljuje stopnja invalidnosti. In nadalje, koliko družba naredi za premagovanje ovir, ki bi gluhim tako kot ostalim državljanom omogočali normalno življenje?

Opazna so prva prizadevanja, da bi bili invalidi v družbo vključeni enakovredno, kot »normalni« ljudi. Avtorji knjige Človekove pravice in invalidi se ob vseh teh in še drugih mednarodnih dokumentih in deklaracijah sprašujejo (1998: 17-23), zakaj je sploh toliko pisanja o pravicah, ki jih vsak državljan razume kot samoumevne in naj bi kot take veljale tudi za invalide. Avtorji trdijo, da so države, ki kršijo temeljne pravice invalidov s sprejemanjem diskriminatornih politik zaposlovanja, dostopnosti fizičnega okolja, medijev in drugih komunikacij, številne.

V sodobnih demokratičnih družbah se pri vprašanjih invalidov velikokrat sprašujejo, kako izpeljati premik položaja invalidov od pasivnega prejemnika socialnih podpor k aktivnemu ustvarjalcu. Pri doseganju tega cilja je ključnega pomena učinkovito izobraževanje, informiranje, usposabljanje in zaposlovanje. Za premik k enakopravnosti v tem smislu je torej potrebno izenačiti začetne možnosti. To najbolj ilustrirajo leta 1993 v generalni skupščini Združenih narodov sprejeta standardna pravila o izenačevanju možnosti invalidov, ki so še danes ključni dokument na področju invalidskega varstva. Njihovo uresničevanje so prevzele specializirane organizacije, kot so Mednarodna organizacija dela, Svetovna zdravstvena organizacija in UNESCO. Invalidni osebi je treba priznati vse pravice in dati vse možnosti, da se lahko enakopravno vključi v družbeno življenje. Posledično lahko invalid doseže tako stopnjo, da ni le pasiven uporabnik dobrin, temveč enakopravno prevzame tudi odgovornost, da v družbo prispeva svoj delež. Sodobne demokratične družbe se zavedajo, da družba z izključenostjo invalidov s trga dela gotovo izgublja določen ustvarjalni in intelektualni potencial in da posledično pasivno socialno skrbstvo ne koristi nikomur, še najmanj pa davkoplačevalcem.

Za gluhe, pa tudi za ostale invalide, je torej pomembno, da imajo izenačene začetne možnosti oz. pravice pri izobraževanju, zaposlovanju, informiranju idr. Pri tem je pomembno, da

se zavedamo dejstva, da ne gre za kakšne posebne pravice, ki jih je potrebno zagotoviti tej skupini državljanov, temveč gre za osnovne pravice vseh državljanov demokratične države.

Zagotavljanje pravic gluhim na področju izobraževanja, zaposlovanja, informiranja ter ostalih socialnih, ekonomskih in kulturnih pravic pa danes ni več možno brez množičnega obveščanja. S prehodom v demokracijo se v Sloveniji pojavlja vse več tiskanih, televizijskih in radijskih medijev. Številčnost medijev pa še ne zagotavlja kakovostnih vsebin v informacijskem in kulturnem smislu, kar je še posebej opazno pri komercialnih medijih, ki so tržišče preplavili s takšnimi vsebinami.

Ob tem se seveda postavlja vprašanje, kakšno vlogo imajo v tem sistemu gluhi, ki zaradi okvare sluha ne morejo enakovredno spremljati vseh medijskih vsebin. Kar zadeva televizijski medij je zagotavljanje enakovrednega dostopa tudi za gluhe povezano z dodatnimi investicijami v tehnologijo in vsebino, medtem ko se pri radijskem mediju o tej možnosti niti ne govori oz. ni mogoča. Gluhim v Sloveniji možnosti – pri čemer gre pravzaprav za možnost uživanja državljanskih pravic – ponuja javna televizija, vendar v zelo okrnjeni obliki, kot bomo videli kasneje. Z omejevanjem dostopa do komunikacijskih sredstev torej država gluhim ne omogoča oz. jim omejuje temeljne pravice za popolno uresničevanje svojega državljanstva.

Poleg tega je velikega pomena, da ima javnost pozitivno predstavo o invalidih in da je seznanjena z njihovimi pravicami. Za širitev takšne predstave so prav tako predvsem zadolženi mediji. Da bi demokratična družba vse to uspešno izpeljala, pa je potrebno sodelovanje zakonodajne in izvršilne oblasti, medijev in invalidskih organizacij pri snovanju ustreznih politik in programov.

Ljudje z okvaro sluha so torej enako pomembni predstavniki civilne družbe, so državljani, ki imajo pravico do govora, gibanja, javnega izražanja mnenj ter polnega kulturnega, družbenega in političnega življenja. Osrednjo vlogo pri dostopu do informacij imajo torej za gluhe, tako kot za vse ostale državljane, mediji, in sicer tisti, ki jim ni primarni cilj doseganje komercialne in politične moči, ampak naj bi skrbeli za univerzalno dostopnost informativnih, zabavnih in izobraževalnih programov, tudi za različne manjšine. Potrebno je torej zagotoviti učinkovito in kakovostno javno komuniciranje. V Sloveniji funkcijo javne televizije opravlja TV Slovenija.

Kot bo razvidno iz povzetkov najpomembnejših mednarodnih dokumentov za zagotavljanje pravic gluhim, ki jih predstavljam v naslednjem poglavju, je status gluhih pravzaprav dobro urejen. Mednarodne listine poudarjajo predvsem pomen komunikacijskih

sredstev oz. dostopa do informacij za življenje v družbi, za duhovni, osebni in kulturni razvoj, skratka za uspešno uresničevanje državljskih pravic. Kljub temu pa je problem vseh teh predpisov, da mnogo od njih ni zadovoljivo uresničenih v praksi.

4. Najpomembnejši mednarodni dokumenti za zagotavljanje pravic gluhih

Organizacija Združenih narodov, EU, Svet Evrope ter druge mednarodne institucije so za področje invalidnosti sprejele številne obvezujoče dokumente. Navajam nekatere najpomembnejše med njimi.

4. 1. Splošna deklaracija človekovih pravic

(Človekove pravice in invalidi, str. 33-35)

Splošno deklaracijo človekovih pravic je sprejela in razglasila Generalna skupščina Združenih narodov decembra leta 1948. Gre za prvi dokument Združenih narodov, ki je izrecno izpostavil načelo enakih pravic vseh in vsakogar. Deklaracija zagotavlja enakost pravic vsem, ne glede na kakršnokoli okoliščino, enakost pred zakonom in pravno varnost, pravico do socialne varnosti in svobodnega razvoja osebnosti. Prav tako zagotavlja pravico do dela in zaposlitve pod enakimi pogoji ter do varstva med brezposelnostjo, pravico do izobraževanja in druge pravice.

4. 2. Deklaracija o pravicah invalidov

(Človekove pravice in invalidi, str. 121-123)

Deklaracijo o pravicah invalidov je Generalna skupščina Združenih narodov razglasila decembra leta 1975, države pa zavezuje k ureditvi pravice invalidov do dostojnega ter kar se da normalnega in polnega življenja. Deklaracija opredeljuje invalida in kot takega šteje vsakogar, ki zaradi prirojene ali pridobljene pomanjkljivosti v svojih telesnih ali duševnih sposobnostih sam ni zmožen delno ali v celoti zadovoljevati normalnega individualnega in/ali družbenega življenja. Najpomembnejše pravice so pravice do normalnega in polnega življenja, do spoštovanja dostojanstva invalidov, do državljskih pravic, do vsakršnega potrebnega zdravljenja in rehabilitacije, vključno s tehničnimi pripomočki, pravica do ekonomske in socialne varnosti, do

zaposlitve, do zaščite pred izkoriščanjem, do pravne pomoči in pravica do združevanja v invalidske organizacije.

4. 3. Standardna pravila za izenačevanje možnosti invalidov

(Človekove pravice in invalidi, str. 59-82)

Standardna pravila za izenačevanje možnosti invalidov je Generalna skupščina Združenih narodov sprejela decembra leta 1993. Izenačevanje možnosti invalidov pomeni, da je vsaka država oz. izvajalec varstva invalidov dolžan ustvariti vse potrebne pogoje, da bi invalidi lahko izkoristili in še bolj razvili tiste sposobnosti, ki jih lahko. Pravila poudarjajo zlasti dostojanstven in neodvisen način življenja invalidov, sprejemanje invalidov kot enakovreden in aktiven del družbe, s tem v zvezi pa omogočanje izobraževanja, medicinske nege in vzpostavitve pravnega sistema, ki zagotavlja in varuje pravice invalidov in njihovo enakopravnost ter preprečuje kakršnokoli diskriminacijo. Najpomembnejša standardna pravila so osveščanje družbe o invalidih, njihovih potrebah, zmožnostih in pravicah; skrb za zdravje v smislu preprečevanja, zmanjševanja in odpravljanja posledic bolezni, okvar in invalidnosti; rehabilitacija z namenom ohranitve največje možne samostojnosti in kvalitete življenja invalidov; strokovno podporne storitve v smislu dostopnosti različnih tehničnih pripomočkov; vzgoja in izobraževanje tako za otroke in mladostnike s posebnimi potrebami kot tudi za ostale odrasle invalide; finančna pomoč in socialna varnost; zaposlovanje in varstvo pred brezposelnostjo; naravno in kvalitetno družinsko življenje ter osebna integriteta; možnost kulturnega, rekreacijskega, športnega in verskega udejstvovanja; informiranost in raziskovanje; zakonodajno-pravno urejanje invalidskega varstva; omogočanje delovanja invalidskih organizacij in financiranje iz javnih sredstev ter usposabljanje strokovnega kadra ter mednarodno sodelovanje in povezovanje.

4. 4. Resolucija o enakih možnostih za invalide

(Človekove pravice in invalidi, str. 193-195)

Resolucijo o enakih možnostih za invalide je decembra leta 1996 razglasil Svet EU in predstavniki vlad držav članic. Resolucija potrjuje standardna pravila za izenačevanje možnosti invalidov z upoštevanjem načela enakih možnosti pri razvijanju celovite politike na področju

invalidnosti ter zavrača kakršnokoli diskriminacijo zaradi invalidnosti.

4. 5. Dunajska deklaracija

(Človekove pravice in invalidi, str. 147)

Bistveni poudarek Dunajske deklaracije, ki je bila oblikovana ob svetovni konferenci o človekovih pravicah na Dunaju junija leta 1993, je v tem, da je prostor za invalide povsod ter da jim je potrebno zagotoviti enake možnosti s tem, da se odpravijo vse družbeno opredeljene fizične, finančne, socialne ali psihološke ovire, ki bi onemogočale ali omejevale njihovo popolno sodelovanje v družbi.

4. 6. Resolucija o znakovnih jezikih gluhih

(Človekove pravice in invalidi, str. 217-219)

Resolucijo o znakovnih jezikih gluhih je Evropski parlament sprejel junija leta 1988. Resolucija je utemeljena s podatkom, da živi v Evropi več kot pol milijona gluhih, pri čemer se večina gluhih nikoli ne nauči govorjenega jezika, znakovni jezik pa jim je najljubši. Z resolucijo je v celoti priznan znakovni jezik ter pravica do njegove uporabe. Države članice Evropske skupnosti poziva, da ukinejo vse ovire za nemoteno uporabo znakovnega jezika. Resolucija izpostavlja izobraževanje za tolmače znakovnega jezika v okviru nacionalnih zvez gluhih. Televizijske medije poziva, da vključijo prevajanje v znakovni jezik ali zanimive in pomembne oddaje vsaj podnaslovijo. Prav tako resolucija vzpodbuja izdajo slovarjev nacionalnih znakovnih jezikov ter izmenjavo znakovnih jezikov ter poziva k financiranju razvoja storitev za gluhe osebe.

4. 7. Resolucija o vključevanju invalidnih otrok in mladostnikov v splošne vzgojno-izobraževalne sisteme

(Človekove pravice in invalidi, str. 213-216)

Resolucijo so sprejeli Svet EU in ministri za šolstvo v okviru sveta maja leta 1990. V resoluciji se države zavezujejo, da bodo povečale napore za vključevanje ali večje vključevanje invalidnih učencev in študentov, pri katerih je to primerno, v splošne vzgojno-izobraževalne sisteme. Invalidom mora v vseh ustreznih primerih biti kot prva možnost ponujena vključitev v

redne šole, vse izobraževalne ustanove pa morajo biti zmožne, da se odzovejo na potrebe invalidih učencev in študentov.

4. 8. Salamanška izjava

(Človekove pravice in invalidi, str. 185-187)

Salamanško izjavo je v okviru Svetovne konference o izobraževanju s splošnimi potrebami, ki je potekala od 7. do 10. junija leta 1994 v španski Salamanci, sprejel UNESCO. Z izjavo se potrjuje obveznost zagotovitve izobraževanja otrokom, mladini in odraslim s posebnimi izobraževalnimi potrebami znotraj rednega izobraževalnega sistema.

4. 9. Zaključek

Med omenjenimi dokumenti razen Splošne deklaracije človekovih pravic, ki jo je Slovenija vključila tudi v svojo ustavo, spadajo vsi ostali dokumenti med pravno nezavezujoče za posamezno državo, zato jih ni potrebno ratificirati, pojasnjuje Cveto Uršič z Inštituta RS za rehabilitacijo in dodaja, da se lahko ti uporabljajo v obliki priporočil, navodil, protokolov, pravil in podobno. Tako jih Slovenija kot take tudi na načelni ravni uporablja in vključuje v svojo notranjo zakonodajo.

5. Položaj gluhih v Sloveniji

5. 1. Slovenija je pravna in socialna država

S sprejetjem Ustave Republike Slovenije, ki ureja človekove pravice in temeljne svoboščine ter zagotavlja enakost pred zakonom, je Slovenija postala pravna in socialna država.

Ustava v 14. členu vsem v Sloveniji zagotavlja *enake pravice in temeljne svoboščine*, med drugim tudi ne glede na kakršnokoli osebno okoliščino. Vsi so pred zakonom enaki. Vsem je zagotovljeno enako varstvo pravic v različnih postopkih pred državnimi organi, organi lokalnih skupnosti in nosilci javnih pooblastil, ki odločajo o posameznikovih pravicah, dolžnostih ali pravnih interesih (22. člen). Zagotovljena je svoboda dela, prosta izbira zaposlitve, vsakomur je

pod enakimi pogoji dostopno vsako delovno mesto.

Ustava posebej ureja pravice invalidov. Z ustavo sta zagotovljeni *pravica do socialne varnosti* in *pravica do zdravstvenega varstva* (50. in 51. člen). V 52. členu določa, da je invalidom v skladu z zakonom zagotovljeno varstvo ter usposabljanje za delo. Otroci z motnjami v telesnem ali duševnem razvoju ter druge huje prizadete osebe imajo pravico do izobraževanja in usposabljanja za dejavno življenje v družbi, kar se financira iz javnih sredstev. V 62. členu pa je opredeljena *pravica do uporabe svojega jezika in pisave*. Vsakdo ima pravico, da pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti ter v postopkih pred državnimi in drugimi organi, ki opravljajo javno službo, uporablja svoj jezik, na način, ki ga določa zakon. Država je dolžna ustvarjati možnosti za zaposlovanje ter delo in zagotavljati nujno zakonsko varstvo (66. člen).

Poleg Ustave RS, položaj invalidov, tudi gluhih, v Sloveniji urejajo še nekateri drugi zakoni, predvsem s področja invalidskega varstva. Zakoni, ki so sprejeti, pa morajo biti v skladu z ustavo, s splošno veljavnimi načeli mednarodnega prava in mednarodnimi pogodbami.

Položaj gluhih ureja tudi Statut Svetovne zveze gluhih iz julija leta 1995. Po definiciji statuta je gluha vsaka oseba z izgubo sluha, še zlasti tista, ki znakovni jezik uporablja kot svoj naravni jezik. (Košir, 1999: 70). Statut razglša polno sodelovanje gluhih v družbi ob upoštevanju načela enakih možnosti, enakih pravic ter uporabe svojega jezika. Tako je tudi cilj Svetovne zveze gluhih izenačitev možnosti gluhih v družbi in njihovo popolno vključevanje.

Tudi po Statutu Zveze društev gluhih in naglušnih Slovenije (ZDGNS), ki ga je zveza sprejela oktobra leta 1997, je gluhim in naglušnim zagotovljena zaščita. Zveza spoštuje dokumente Svetovne zveze gluhih ter veljavne predpise. Deluje v skladu s splošno priznanimi načeli, njena bistvena naloga pa je soustvarjanje pogojev za vključitev gluhih in naglušnih v življenjsko in delovno okolje ter v vse oblike družbenega življenja, ob enakih pogojih in možnostih, kot jih imajo polnočutne osebe. Še posebej pa je naloga zveze, da preprečuje vsakršno morebitno manipulacijo z gluхими in naglušnimi. (Košir, 1999: 72).

5. 2. Gluhi v Sloveniji in njihove pravice

Po podatkih ZDGNS je v Republiki Sloveniji trenutno približno 5870 gluhih in naglušnih oseb, med njimi je okoli 2500 gluhih, ki jih večina uporablja slovenski znakovni jezik. V Sloveniji je povprečna okvara sluha v predšolskem obdobju 0,9 otrok na 1000 živorojenih otrok.

(Košir, 1999: 21). V Sloveniji se glede na število rojstev na leto rodi okoli 15 gluhih novorojenčkov. Pojavnost gluhotе se v naši državi ne razlikuje od drugih evropskih držav. Gluhim v Sloveniji je priznana le 70-odstotna telesna okvara, kar jih uvršča med invalide tretje kategorije, zaradi česar jim ne pripada niti minimalna invalidnina.

Podrobnejši prikaz gluhih in naglušnih oseb po občinah, kjer je sedež posameznega društva, kaže naslednja razpredelnica:

Tabela 5.1. : Število gluhih in naglušnih po posameznih občinah

Občina	št. gluhih oseb	št. naglušnih oseb	Skupaj
Ljubljana	710	139	849
Kranj	279	370	649
Murska Sobota	89	227	316
Celje	123	458	581
Dravograd	180	334	514
Krško	97	329	426
Maribor	103	419	522
Koper	170	310	480
Nova gorica	203	445	648
Velenje	77	123	200
Novo mesto	470	215	685
SKUPAJ	2501	3369	5870

Vir: Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije

Gluhi v Sloveniji so šele pred kratkim s sprejetim Zakonom o uporabi slovenskega znakovnega jezika⁷, ki ga je državni zbor sprejel 25. oktobra 2002, dobili *priznan slovenski znakovni jezik*, s tem pa tudi *priznana pravico do tolmača*.

S tolmači je tesno povezan tudi položaj gluhih šolarjev v Sloveniji. Kljub temu da imajo slovenski gluhi in naglušni šolarji možnost izobraževanja v specializiranih zavodih ali v običajnih šolah skozi proces inkluzije, imajo veliko težav pri pridobivanju izobrazbe. V nasprotju

⁷ O vsebini zakona več v 8. poglavju.

z nekaterimi drugimi državami, jim namreč naša država doslej ni zagotavljala tolmačev ali zapisnikarja in zato je ena njihovih glavnih težav opismenjevanje in neprilagojen šolski sistem. Temu primerna pa je tudi nižja izobrazbena raven gluhih. V Sloveniji je med invalidi delež gluhih z visokošolsko izobrazbo najnižji.

Pri uresničevanju *pravice do informiranja*, pravice do izmenjave informacij, mnenj in znanj so za gluhe zelo pomembni množični mediji in posebna tehnologija. Med pomembnejšimi mediji je zagotovo televizija, ki jim lahko ponudi bolj celovite informacije, s katerimi se dviguje tudi njihova izobrazbena raven. Vendar pa tudi na tem področju, kot bomo videli kasneje, gluhi še zdaleč nimajo zagotovljenih enakih možnosti kot ostali državljani.

Prav tako gluhi v Sloveniji še vedno nimajo zagotovljenih zelo pomembnih tehničnih pripomočkov, kot je na primer posebni telefon, ki bi jim bili v pomoč pri osnovnem komuniciranju z drugimi ljudmi. Poleg tega pa gluhi v Sloveniji ugotavljajo, da je med drugim za zagotovitev še nekaterih pravic potrebno sprejeti še mednarodno klasifikacijo invalidov ter urediti še nekaj zakonov s področja izenačevanja možnosti invalidom.

Osnovni problem, s katerim se srečujejo gluhi v Sloveniji, je pravzaprav njihov jezik, znakovni jezik. Jezik je eno od osnovnih sredstev, ki pripomorejo k izpolnjevanju in uživanju državljskih pravic. Gluhi imajo po ustavi pravico do uporabe lastnega jezika, vendar jim to do nedavnega ni kaj dosti pomagalo, saj jim država tega jezika ni priznala. Težava pa pravzaprav ni bila samo v nepriznanju tega jezika, temveč je bila in je še v dejstvu, da tega jezika večina državljanov Slovenije ne razume in ne pozna. Idealno bi bilo, da bi se tega jezika naučili vsi ljudje in bi potem slišечи razumeli gluhe, gluhi pa slišče. Predsodki do gluhih, ki v družbi, obstajajo, izhajajo pravzaprav iz nerazumevanja njihovega jezika. Če pa bi jezik vsi razumeli in ga uporabljali, potem gluhi z vključevanjem v družbo ne bi imeli težav. Vendar pa to, žal, ni tako.

Preden predstavim nedavno sprejeti Zakon o uporabi slovenskega znakovnega jezika, ki gluhim v Sloveniji prinaša več pravic in možnosti, bom predstavila nekaj dejstev o znakovnem jeziku, tolmačih in jezikovni praksi v nekaterih drugih državah.

6. Znakovni jezik in pravica do tolmača

Tudi gluhi, tako kot ostali ljudje, pri svojem razvoju in za normalno socializacijo nujno

potrebujejo stik z drugimi ljudmi. Za to, da lahko človek vzpostavi stik z drugimi, je potrebna komunikacija. Da je ta uspešna, je potreben medij oz. kod, ki ga poznajo, razumejo in znajo uporabljati vsi udeleženci komunikacije. Gluhi so zato, ker niso razumeli in slišali jezika slišočih, ustvarili svoj kod oz. svoj način sporazumevanja z drugimi. Za večino je to znakovni jezik, ki se ga učijo in ga uporabljajo predvsem gluhi in tisti slišočiji ljudje, ki delajo z njimi. Vsi ostali slišočiji oz. večina slišočih ljudi pa tega jezika sploh ne pozna. Ker gluhi razmišljajo in se učijo vizualno, je torej znakovni jezik nujni pogoj za razumevanje vsebine.

Gluhi so med invalidi glede komunikacije v najslabšem položaju. Ne le glede komunikacije s slišočimi, ampak tudi glede komunikacije med seboj, znotraj kroga ljudi z okvaro sluha. Njihove možnosti sporočanja subtilnih čustvenih stanj so osiromašene, kar vnaša v njihovo socialno življenje številne težave. Večina gluhih ne more nikoli dobro obvladati pogovornega jezika, zato je znakovni jezik med gluhih najbolj priljubljen in največkrat edini jezik, ki ga uporabljajo. Znakovni jezik in tolmači znakovnega jezika predstavljajo za gluhe eno od najbolj učinkovitih sredstev, s pomočjo katerih imajo dostop do informacij, potrebnih za vsakodnevno življenje. Brez znakovnega jezika ostane govorjeni jezik za gluhe zaporedje praznih besed. Šele priznanje znakovnega jezika gluhim omogoči dostop do enakovredne izobrazbe ter socialne in poklicne vključitve.

Znakovni jezik je pomemben tudi v povezavi z množičnimi mediji. Že omenjena Resolucija o znakovnih jezikih gluhih poudarja, da je znakovni jezik najljubši in edini jezik večine gluhih oseb, da ima zato svojo lastno pravico in da je eno od pomembnih poti do informacij v vsakdanjem življenju (v tisku in televiziji). Med drugim 7. člen resolucije zahteva od institucij, ki so pristojne za televizijo, naj v informacijske programe vključijo prevajanje v znakovni jezik ali naj jih vsaj podnaslovijo.

6. 1. Definicije znakovnega jezika

V literaturi ni enotne definicije znakovnega jezika, vsem definicijam pa je skupna ugotovitev, da je to jezik, ki ga za sporazumevanje uporabljajo gluhi oz. da je to naravno sredstvo za sporazumevanje gluhih.

Kot navaja definicija nemškega znakovnega jezika, je *nemški znakovni jezik (deutsche Gebärdensprache)* kakor vsak drug znakovni jezik vizualni sistem znakov, ki ga sestavljajo:

položaj telesa, mimika in kretnje, ki se kažejo kot gibi rok. Tako kot za govor je tudi za znakovni jezik značilno, da poteka na fonološki, morfološki in sintaktični ravni.⁸

Druga definicija znakovnega jezika izhaja iz govorne izmenjave: *Kadar se dve osebi tekoče sporazumevata s kretnjami, proizvajata prepričljive dokaze kreativnega potenciala znakov in njihova socialna in psihološka realnost predstavlja jezik.*⁹

Na Švedskem se najpogosteje uporablja naslednja definicija: *Znakovni jezik je primarno sredstvo komunikacije gluhih. Znakovni jezik se uporablja na podoben način, kot uporabljajo slišiči ljudje govor. Švedski znakovni jezik (Swedish Sign Language) je priznan kot prvi jezik gluhih.*¹⁰

Če je govor opredeljen kot vsako namerno izražanje notranjega stanja nekega živega bitja s kretnjami in znaki, sta tudi *gestovna kretnja in mimika obraza obliki govora.* (Zimmermann, 1986: 20). Isti avtor na istem mestu pravi, da je *znakovni jezik zavestno izražanje pojmov z gibi rok, ki jih najpogosteje spremlja mimika. Znakovni jezik ima torej simbolični pomen.*

Savić navaja: *Znakovni jezik je oblika neverbalne komunikacije, v kateri se besede-pojmi prikazujejo z znaki ali gestami rok, ki imajo pomen posameznih misli, besede ali celotnega stavka; odvisno od konteksta ali celotne kompleksne serije idej. Znakovni jezik je sistem pogojno dogovornih gibov, ki jih spremlja mimika obraza in telesa in imajo določen pomen. To torej pomeni, da kinetični jezik ne predstavlja slučajnih gibov rok, temveč samo tiste, ki so arbitrarno utrjeni. Kinetičnega jezika torej ne moremo zamenjevati z gestikulacijo, ki je nekaj drugega.*¹¹

Razliko med osnovnimi elementi v besednem jeziku in osnovnimi elementi v znakovnem jeziku lahko opredelimo z naslednjo trditvijo:

Namesto fonemov govornega glasovnega jezika oziroma grafemov pisanega glasovnega jezika nastopajo kot pomensko razločevalni elementi pri kretalnem jeziku kinemi. (Bešter, 1994: 53).

V Sloveniji je priznana in uveljavljena definicija M. Bešter, ki navaja: *Tako kot glasovni jezik velja tudi kretalni jezik za sredstvo sporazumevanja med ljudmi, osebe s slušno motnjo ga uporabljajo v različnih okoliščinah (npr. doma, v šoli, službi, na sodišču ipd.), in sicer tako za*

⁸ S. Prillwitz, H. Wudtke: *Gebärden in der vorschulischen Erziehung gehörloser Kinder*, Verlag Hörgeschädigte Kinder, Hamburg, 1988, str. 109. Prevod Bojana Globačnik v magistrski nalogi Stališča Slovencev do slovenskega znakovnega jezika, Fakulteta za podiplomski humanistični študij, Ljubljana 2001.

⁹ D. Crystal: *The Cambridge Encyclopedia of Language*, Cambridge University Press, Cambridge 1997, str. 223. Prev. B.G.

¹⁰ The Swedish National Association of the Deaf: *Action Program*, Stockholm 1996, str. 4. Prev. B.G.

sporočanje najrazličnejših namenov kot vsebin sporazumevanja. (Bešter, 1994: 29)

V Zakonu o uporabi slovenskega znakovnega jezika pa je znakovni jezik opredeljen kot jezik sporazumevanja gluhih oseb oziroma naravno sredstvo za sporazumevanje gluhih oseb. Kot je še zapisano v zakonu, je znakovni jezik vizualno-znakovni jezikovni sistem z določeno postavitvijo, lego, usmerjenostjo in gibom rok in prstov ter mimiko obraza.

6. 2. Populacija uporabnikov znakovnega jezika

Uporabniki znakovnega jezika so gluhi, predvsem tisti, ki so gluhi od rojstva. V nekaterih primerih ga uporabljajo tudi kasneje oglušele osebe.

Na svetu je po podatkih Svetovne federacije gluhih (World Federation of the Deaf) približno 70 milijonov gluhih ljudi, od tega jih 80 odstotkov nima možnosti izobrazbe (Globačnik, 2001: 10). Ti ljudje živijo večinoma v državah v razvoju, kjer se tudi sicer srečujejo z revščino, prav tako pa se ne zavedajo, da je izobraževanje gluhih otrok njihova osnovna človekova pravica. V EU je pol milijona gluhih ljudi in večkrat toliko naglušnih (Globačnik, 2001: 10).

Svetovna zdravstvena organizacija (World Health Organization – WHO) je opredelila slušno motnjo kot četrto kronično bolezen. Kot ugotavlja, ima 42 milijonov oseb na svetu, ki so starejši od treh let, izgubo sluha na boljšem ušesu večjo od 40 decibelov. Težave s sluhom ima po nekaterih podatkih od tri do pet odstotkov šoloobveznih otrok, v starostni skupini 45 do 65 let ima takšne težave 29 odstotkov ljudi, med starejšimi od 65 let pa jih je 43 odstotkov (Globačnik 2001: 10).

Po oceni Svetovne zveze gluhih (WFD) in EU uporablja znakovni jezik blizu milijon oseb, od tega jih več kot polovica živi v Združenih državah Amerike.

V Nemčiji uporablja nemški znakovni jezik 80.000 gluhih, na Švedskem 8000 gluhih, na Finskem pa je 5000 gluhih, ki uporabljajo finski znakovni jezik kot prvi jezik. Ob tem pa je potrebno poudariti, da je od znanja znakovnega jezika odvisnih pomembno več ljudi. Največje število uporabnikov znakovnega jezika je v ZDA, in sicer ga tam uporablja več kot pol milijona gluhih, pri čemer je za mnoge to prvi jezik (Globačnik, 2001: 10, 11).

Po podatkih popisa prebivalstva iz leta 1991 živi v Sloveniji razen večine govorcev

---

¹¹ Lj. Savić: Priručnik za prevodiocce gluhim licima, Savez gluhih in naglušnih Jugoslavije, Beograd 1996, str. 24. Prev. B.G.

slovenskega jezika še 3064 Italijanov in 8503 Madžari. Na območju Slovenije živi še okoli 6500 Romov, čeprav se jih je ob popisu leta 1991 opredelilo 2293.¹² Nacionalna Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije med manjšinami ne zaznava njihovega lastnega znakovnega jezika. Isto ugotavljata tudi Obalna italijanska samoupravna narodna skupnost iz Kopra in Pomursko-madžarska samoupravna skupnost iz Lendave. (Globačnik, 2001: 11).

6. 3. Nastanek in razvoj znakovnega jezika

O nastanku znakovnega jezika je na voljo malo podatkov. Vire o znakih, ki so jih uporabljali gluhi, najdemo pri grških in rimskih piscih, vendar podrobnosti niso znane. V novejši zgodovini je za študij znakovnega jezika pomemben francoski učitelj gluhih *Abbé Charles Michel de l'Eppe (1712 – 1789)*, ki je leta 1775 razvil uporabni znakovni jezik za gluhe. Na osnovi daljšega raziskovanja možnosti za učenje gluhih je prišel do sistema kretanja, češ da moramo začeti pouk gluhih v *njihovem maternem jeziku in materni jezik slehernega gluhega je kretalni govor*. (Jakopič, 1998: 17). Njegov znakovni sistem je temeljil na naravni kretnji, iz katere je bila izpeljana umetna, ki se je od prve pomembno razlikovala. Za vsak pojem in vsako slovnično obliko (omenjeno je privzeto iz govornjene francoščine) je določil posebno znamenje, tako da je potreboval za eno besedo tri, štiri in še več umetno sestavljenih znamenj. Vseh teh znamenj so se morali njegovi učenci najprej naučiti, da so razumeli svojega učitelja. Posamezne kretnje je de l'Eppe oblikoval s pomočjo španske enoročne abecede. V kretnje je vključil posamezne znake, ki so jih takrat uporabljali španski benediktinci.¹³ Prvi so začeli znakovni jezik uporabljati v Parizu v ustanovi za gluhe. Ta jezik je imel osnovo v verbalnem jeziku in ga je prenašal v znakovni jezik.

Na območju Anglije je v istem obdobju za razvoj znakovnega jezika pomemben dr. John Bulwer, ki je napisal spis *Chirologija* ali umetnost s kretnjo izraziti svoje misli in želje. V tem spisu poudarja, *da je gluhe mogoče naučiti glasovnega govora in da jim je kretalni jezik prirojen*. (Jakopič, 1998, 15).

V francoski šoli znakovnega jezika so se izobraževali mnogi tuji učitelji, tako da se je znakovna komunikacija razširila po vsem svetu, tudi v Rusijo, na Irsko in v Ameriko. Ameriški

---

¹² Statistični letopis Slovenije za leto 1999, Statistični urad RS, Ljubljana 1991, str. 78.

učitelj *Thomas Gallaudet (1787 – 1851)* je skupaj z učiteljem gluhih *Laurentom Clercom (1785 – 1869)* prenesel znakovni sistem iz Evrope v Ameriko, kjer so ga gluhi hitro sprejeli. Sodobni ameriški znakovni jezik, *American Sign Language – Ameslan (ASL)*, izvira iz prvotnega evropskega sistema.

Če strnemo, lahko razvoj znakovnega jezika razdelimo v tri obdobja (Globačnik, 2001: 14):

- delovanje prvih učiteljev gluhih v času od 16. do 18. stoletja, ko so bile v ospredju težnje, da se gluhi učijo govora, ki temelji predvsem na oralni metodi učenja;
- za čas v 18. in 19. stoletju sta značilna vpliv francoske šole in s tem priznavanje jezika kretenj kot naravnega jezika gluhih, in njej nasprotna nemška šola (Heinecke), ki je postavljala v ospredje oralistični način;
- za zadnje desetletje so značilni uporaba glasovnega govora in kretnje, ki temelji na bilingvalni metodi učenja jezika in govora.

V svetu je toliko znakovnih jezikov, kolikor je govornih jezikov. V zadnjem desetletju zaznavajo učitelji gluhih in lingvistiki številne nove znakovne jezike. K razvoju znakovnih jezikov sta največ pripomogla ameriški znakovni jezik (ASL) in britanski znakovni jezik (*British Sign Language – BSL*). Različnost znakovnih jezikov ni sorazmerna z različnostjo govornih jezikov. Primer za to sta ravno Velika Britanija in ZDA, ki sta obe angleško govoreči državi, vendar imata povsem različna znakovna jezika.

6.3.1. Razvoj slovenskega znakovnega jezika

Tudi o zgodovini slovenskega znakovnega jezika vemo bolj malo. Za razvoj znakovnega jezika na Slovenskem je posebej pomembna osebnost učitelj *Janez Koprivnik (1849 – 1912)*. V svojem odmevnem delu *Gluhomutec*, ki je izšlo leta 1888 v Mariboru, posveča posebno poglavje znakovnemu izražanju, ki ga je poimenoval *telegibno govorjenje*. (Jakopič, Savič, 1986: 21).

Telegibno govorjenje je po Koprivniku pomembno sredstvo za sporazumevanje gluhih. Zato navaja niz kretenj, s katerimi so označeni posamezni pojmi, in tako na koncu zelo obširno

---

¹³ D. Crystal: *The Cambridge Encyclopedia of Language*, Cambridge University Press, Cambridge 1997, str. 227. Prev. B.G.

prikaže razvoj kretenj pri de l'Eppeju, ki je prvi trdil, da je »znakovni govor materinski jezik gluhtonemih«.

Pomembno je omeniti tudi Slovenca *Vida Rižnarja*, ki je leta 1831 prvi izrazil, da naj bi bila osnovna sredstva sporazumevanja pri izobraževanju slušno prizadetih »naravna kretnja, mimični jezik in odčitavanje z ust«. (Prunč, 1991: 4).

Razen dveh osnovnih oblik znakovnega jezika poznamo v Sloveniji tudi narečja slovenskega znakovnega jezika. Osnovni obliki slovenskega znakovnega jezika sta (Globačnik, 2001: 20):

- a. Slovenski znakovni jezik je znakovni jezik gluhih ali pogovorni jezik gluhih. Je samostojen jezikovni sistem s svojimi slovničnimi pravili, ki niso povezana s pravili slovenskega jezika. Ta oblika znakovnega jezika je najpogostejše sredstvo komunikacije med odraslimi gluhih. V Sloveniji obstaja kot samostojni jezikovni sistem in je pravi znakovni jezik gluhih.
- b. Znakovno podprt slovenski jezik, pri katerem se zborna izreka slovenskega jezika dopolnjuje s kretnjami slovenskega znakovnega jezika. Je dobesedno prevajanje slovenskega jezika z besediščem slovenskega znakovnega jezika. Uporaba te oblike je omejena na izobraževalne institucije in predvsem na javno rabo. Mlajše generacije gluhih so s to obliko bolj seznanjene, kar je posledica večjega poudarjanja na opismenjevanju in večji vključenosti slovenskega znakovnega jezika v izobraževanju gluhih otrok in mladostnikov. (Globačnik, 2001: 20).

V Sloveniji, kot že omenjeno, slovenski znakovni jezik uporablja okoli 2500 gluhih od skupno približno 5870 gluhih in naglušnih oseb.

6. 4. Primeri jezikovne politike v nekaterih tujih državah

Po podatkih Svetovne zveze gluhih je znakovni jezik kot prvi jezik gluhih priznan v Belorusiji, Češki Republiki, Danski, Finski, Franciji, Grčiji, Italiji, Irski, Kanadi, Litvi, Norveški, Portugalski, Švici, Švedski, Veliki Britaniji, Ugandi, Ukrajini, Slovaški Republiki, Južni Afriki in ZDA, pojasnjujejo na Zvezi društev gluhih in naglušnih Slovenije.

Bojana Globačnik v svoji magistrski nalogi (2001: 22) ugotavlja, da je prva država, ki je

uradno priznala znakovni jezik, bila Švedska. Švedski parlament je leta 1981 priznal švedski znakovni jezik kot prvi jezik gluhih, kar pomeni, da se od takrat uporablja tudi v izobraževanju gluhih kot prvi jezik. Od leta 1991 se lahko slišišči dijaki v gimnazijskem izobraževanju izbirno učijo znakovnega jezika. Učenje temelji na sprejetem načelu dvojezičnosti, pri čemer je švedski znakovni jezik prvi jezik, švedščina v pisni obliki pa se poučuje kot drugi jezik.

Na Norveškem je bil leta 1997 sprejet zakon, ki omogoča gluhim otrokom, učencem in študentom na vseh stopnjah izobraževanja poučevanje in uporabo norveškega znakovnega jezika.

V Švici je priznan znakovni jezik kot prvi jezik gluhih, nacionalni jezik (nemščina, francoščina ali italijanščina) pa kot drugi. Priznan je kot komunikacijsko sredstvo gluhih, poučujejo pa ga v izobraževalnih ustanovah za gluhe.

Tudi na Slovaškem je s sprejetim zakonom o znakovnem jeziku ta priznan kot komunikacijski jezik gluhih. Gluhim so zagotovljene brezplačne storitve tolmača.

V Kanadi je znakovni jezik priznan kot uradni jezik gluhih v treh provincah, zajet pa je v zakonodajo, ki se nanaša na jezike in kulturo manjšin. V provincah Manitoba in Alberta je kulturna posebnost gluhih priznana tako, da je kot jezik gluhih priznan ameriški znakovni jezik. V provinci Ontario sta kot jezika gluhih priznana ameriški znakovni jezik in quebeški znakovni jezik (povzeto po magistrski nalogi Bojane Globačnik 2001: 22, 23).

6. 5. Tolmači znakovnega jezika

*Tolmač je oseba, ki prevaja, kar je gluha oseba povedala s kretnjami, in z istimi kretnjami tudi komunicira z gluho osebo.*¹⁴

Po Saviću razlikujemo več vrst tolmačev:¹⁵

- specializirane tolmače za komunikacijo šolskih otrok in mladine;
- specialiste za prepoznavanje nekonvencionalnih oblik komunikacije in
- sodno zaprisežene tolmače.

Tolmač je pomemben člen med gluхими in slišiščimi osebami, vendar pa tako v Sloveniji kot tudi v tujini primanjkuje dobro izobraženih tolmačev za znakovni jezik. Dostopnost tolmačev

¹⁴ Lj. Savić: Priručnik za prevodiocce gluhim licima. Savez gluhih in nagluhih Jugoslavije, Beograd 1996, str. 52. Prev. B.G.

¹⁵ Lj. Savić: Priručnik za prevodiocce gluhim licima. Savez gluhih in nagluhih Jugoslavije, Beograd 1996, str. 53. Prev. B.G.

gluhim osebam je temeljnega pomena za njihovo popolno socialno vključevanje, predvsem to velja za mlada leta gluhih, še posebej v času izobraževanja.

Zgodovinsko gledano so tolmači znakovnega jezika obstajali že od nekdaj, saj so gluhi starši bili prisiljeni v vlogo tolmača svojemu otroku. Prvi tolmači znakovnega jezika so se pojavili na Švedskem leta 1874, ko je švedska zveza gluhih in gluhonemih ustanovila cerkveno službo za tolmačenje v znakovni jezik, ki je delovala do leta 1901. Leta 1938 so prišle šole za gluhe v pristojnost države, ki je določila pet strokovnjakov za tolmačenje v znakovni jezik v izobraževalnem sistemu. Prav tolikšno število tolmačev so v enakem obdobju namenili področju zaposlovanja.

Danes imajo na Švedskem in v skandinavskih državah centre za izobraževanje tolmačev. Programi, ki izobražujejo za poklic tolmača, trajajo najmanj dve leti po končani gimnaziji. Na Švedskem je danes več kot 300 poklicnih tolmačev, ki delajo polovičen ali polni delovni čas. V stalni pripravljenosti je na voljo 175 tolmačev, primanjkuje jih okoli 700. Tudi v drugih evropskih državah je, kot že omenjeno, pomanjkanje tolmačev občutno.

Leta 1994 je bilo na Švedskem sprejeto zakonsko določilo, ki omogoča gluhim pravico do tolmača v vsakodnevem življenju, vendar pa ne pri dejavnostih v prostem času, rekreaciji ali pri delu v društvih.

Tudi v večini drugih evropskih držav poteka izobraževanje tolmačev dve leti, v Belgiji tri leta. Pogoj za poklic tolmača je najmanj srednješolska izobrazba.

6. 5. 1. Tolmači znakovnega jezika v Sloveniji

Za premagovanje komunikacijskih ovir gluhih v Sloveniji je na voljo prek 20 aktivnih tolmačev slovenskega znakovnega jezika, skupno pa v Združenju tolmačev za znakovni jezik deluje približno 40 tolmačev za območje celotne Slovenije. Po podatkih Ministrstva za pravosodje RS sta v Sloveniji dva sodno zaprisežena tolmača. Sodni tolmači prevajajo v kazenskih zadevah na sodiščih, sicer pa si ponavadi gluha oseba sama izbere svojega tolmača, ki ga dobro pozna in mu zaupa. Združenje, ki deluje od leta 1994, skrbi tudi za usposabljanje tolmačev, pred tem pa je to od leta 1993 opravljala ZDGNS. Program njihovega usposabljanja traja 210 ur. Program vsako leto potrdi Združenje tolmačev in Socialna zbornica Slovenije. V

---

skladu z Zakonom o nacionalnih in poklicnih kvalifikacijah (Uradni list RS, št. 81/00) pa se že pripravlja katalog standardov strokovnih znanj in spretnosti, ki so potrebna za pridobitev nacionalne poklicne kvalifikacije za poklic tolmača oz. tolmačice znakovnega jezika.

Izpit za tolmača slovenskega znakovnega jezika obsega:

- tolmačenje iz slovenskega znakovnega jezika v zapisano obliko slovenskega knjižnega jezika;
- tolmačenje iz slovenskega jezika v slovenski znakovni jezik in
- igranje vlog, pri čemer se preverja iznajdljivost tolmača glede na situacijo.

7. Gluhi – jezikovna manjšina

»Predstavljajmo si najprej, da je razvoj človeštva potekal drugače, kot je. Predstavljajmo si, da je pračlovek v svetu, polnem relevantnih vizualnih in manj relevantnih avditivnih vtisov postopno izgubljal sposobnost razlikovanja glasov in končno tudi sprejemanja slušnih signalov, zato pa je razvil vse svoje sposobnosti za razlikovanje vizualnih konfiguracij. Svoj komunikacijski sistem, ki bi ga potreboval za koordinacijo dejavnosti in s tem za preživetje, bi naslonil na razvitejšo čutilo. S svojo mimiko, svojimi prsti in rokami, z vsem svojim telesom bi razvil znakovni sistem, ki bi bil že zaradi svoje tridimenzionalnosti zmogljivejši od dvodimenzionalnega sistema akustičnih znakov. V takem svetu bi kajpak mi, slišišči, bili manjšina, ki bi si morala ustvariti pogoje za soudeležbo v komunikaciji.«

(E. Prunč, Zavest in ozaveščanje, Pravica gluhih do znanja - zbornik prispevkov z mednarodnega posvetovanja, str. 52)

Vsi vemo, da človekov razvoj ni potekal tako in da so ljudje kot sredstvo sporazumevanja izoblikovali jezik, medtem ko je sporazumevanje z vizualnimi znaki postalo manj pomembno. Jezik je zagotovo ena od osnovnih človekovih značilnosti. Kljub dejstvu, da v času globalizacije v svetu nekateri jeziki širijo svoj prostor delovanja (angleščina), pa je, vsaj v Evropi, zavest o pomenu jezikovne raznolikosti in kulturnega bogastva, ki se nanje navezuje, dokaj visoka, v časopisnem članku z naslovom »Nova samozavest v svetu 'mahanja z rokami'« (Kuplenik 2002: 28) ugotavlja Nicole Kuplenik iz Zavoda za gluhe in naglušne Ljubljana. K jezikovni in kulturni raznolikosti Slovenije pa zagotovo prispeva tudi slovenski znakovni jezik, ki pa ga splošna

javnost žal ne pozna dobro.

Znakovni jezik, pogled na katerega se je v pozitivno smer obrnil šele v zadnjih 20. letih, nosi s seboj vse, kar je značilno za življenje kakšne jezikovne skupnosti: miselnost, kulturno identifikacijo, besedno umetnost. Kot ugotavlja Kuplenikova (2000: 29), gluhi predvsem v tujini (ZDA, Skandinavija) nase gledajo kot na jezikovno manjšino in ne kot na invalide.

Gluhim, ki uporabljajo znakovni jezik, se z njim identificirajo, jezik pa jih tudi povezuje, enako kot ostale kulture povezuje njihov skupni jezik. »Gluhi se gibljejo v družbi sebi enakih, se ukvarjajo z umetnostjo, folkloro, skupno zgodovino... Ne pomilujejo se in se ne počutijo moteni ali prizadeti, ker ne slišijo, zato tudi zavračajo termine, kot so slušno moteni ali slušno prizadeti, gluhonemi – želijo, da se uporabljata izraza gluhi in naglušni. Seveda se zavedajo tudi specifičnih težav, povezanih z gluhosto, in se o njih pogovarjajo, vendar zanje kultura gluhih ni nekakšna skupina za samopomoč, pač pa svet, v katerem živijo, ki jim je dostopen in v katerem se dobro počutijo.« (Kuplenik, 2002: 29)

Kot ugotavlja avtorica članka, se v Sloveniji z jezikom pogojena manjšinska zavest med gluhi šele prebujata. Še do nedavnega je bila to v naši družbi ena najbolj odrinjenih skupin s posebnimi potrebami. Kot poudarja, je bila njihova največja težava nedostopnost do informacij – tako zaradi gluhoste kot zaradi šibkega znanja slovenščine. Ker so pretekle izobraževalne metode v celoti zanikale slovenski znakovni jezik, je to gluhim otežilo tudi učenje njihovega drugega jezika – slovenščine. Večina odraslih gluhih slovenščine ne obvlada v taki meri, da bi brez težav razumeli daljša in težja pisna besedila. »To in pa omejene možnosti izobraževanja so v zadnjih sto letih storili svoje: tudi če zavest o osnovnih človeških pravicah v tej skupnosti ne bi bila tako šibka, ta družbena skupina skoraj nima orodja, kaj šele politične moči, da bi jih uveljavila.« (Kuplenik, 2002: 29).

Vendar pa se stvari obračajo na bolje. Pred kratkim je bil sprejet Zakon o uporabi slovenskega znakovnega jezika (glej Priloga), ki bo zagotovo veliko prispeval k javnemu priznanju obstoja tega jezika in pripomogel, da se bodo gluhi lažje vključevali v družbo.

8. Zakon o uporabi slovenskega znakovnega jezika

(Uradni list RS, št. 96/02)

Potreba po uveljavitvi znakovnega jezika v Sloveniji sega v leto 1931, Zveza društev

gluhih in naglušnih Slovenije pa je sistematično začela usposablјati tolmače leta 1983, ko je bila raba znakovnega jezika v zavodih za gluhe in naglušne še prepovedana. Deset let pozneje je bilo v okviru zveze ustanovljeno Združenje tolmačev za slovenski znakovni jezik.

Ureditev znakovnega jezika gluhih s posebnim zakonom je v skladu z Deklaracijo o pravicah invalidov, ki zavezuje države, da uredijo njihove pravice do dostojnega in kar se da normalnega življenja. Deklaraciji o pravicah invalidov je sledila tudi slovenska država, ki je leta 1991 sprejela Konceptcijo razvojne strategije invalidskega varstva. Uveljavitev zakona o uporabi slovenskega znakovnega jezika bo tako pomenila uveljavitev enega izmed ciljev tako deklaracije kot tudi slovenske razvojne strategije invalidskega varstva. V slednji je namreč zapisano, da potrebujejo gluhi prilagojen način komuniciranja s pomočjo video tehnologije, sporazumevanja s kretnjami, kar se mora razvijati in uveljavljati kot celovit znakovni jezik in s pravico do tolmača.

Besedilo Zakona o uporabi slovenskega znakovnega jezika je pripravilo Ministrstvo RS za delo, družino in socialne zadeve, Vlada RS pa ga je sprejela na seji 27. julija 2001 in ga poslala v parlamentarno proceduro. Državni zbor je zakon sprejel 25. oktobra 2002.

K sprejetju zakona so državo obvezovali Ustava RS, Deklaracija o pravicah invalidov, Standardna pravila za izenačevanje možnosti invalidov in še posebej Resolucija o znakovnih jezikih gluhih. Zakon je začel veljati 29. novembra 2002.

Zakon v 1. členu *določa pravico gluhih oseb uporabljati slovenski znakovni jezik in pravico gluhih do informiranja v njim prilagojenih tehnikah ter obseg in način uveljavljanja pravic do tolmača za znakovni jezik pri enakopravnem vključevanju gluhih oseb življenjsko in delovno okolje ter vse oblike družbenega življenja ob enakih pravicah in pogojih ter z enakimi možnostmi, kot jih imajo osebe brez okvare sluha*. Osebe, za katere veljajo določbe zakona, morajo uporabljati znakovni jezik kot svoj naravni jezik.

Sprejeti zakon bo gluhim osebam priznal pravico uporabljati znakovni jezik v postopkih pred državnimi organi, organi lokalne samouprave, izvajalci javnih pooblastil oz. javne službe. Prav tako ima gluha oseba pravico uporabljati znakovni jezik tudi v drugih življenjskih situacijah, v katerih bi ji gluhotu pomenila oviro pri zadovoljevanju njenih potreb. Ob tem lahko gluhi pravice v vseh naštetih situacijah uresničujejo z uveljavljanjem pravice do tolmača.

Državni organi, izvajalci javnih pooblastil oz. izvajalci javne službe bodo dolžni zagotoviti sredstva za plačilo stroškov tolmača za znakovni jezik, saj bo le na tak način mogoče gluhim nuditi enako storitev kot slišočim. Tolmač bo za gluhe osebe v teh postopkih brezplačen.

V situacijah, za katere se bo gluha oseba sama odločila, da bo uveljavila pravico do tolmača, ima gluha oseba na voljo letno 30 ur. Strošek tega tolmačenja bo poravnala z vavčerjem, ki ji ga bo izdal center za socialno delo na podlagi odločbe o pravicah po tem zakonu. Gluhe osebe s statusom dijaka ali študenta, pa bodo zaradi dodatnih potreb, povezanih z izobraževanjem, lahko letno skupno koristile tolmača 100 ur, kar bodo prav tako poravnale z vavčerjem. Te stroške krije ministrstvo, pristojno za invalidsko varstvo.

Tolmača si bodo lahko gluhe osebe izbrale z liste tolmačev, ki jo bo vodilo Združenje tolmačev za slovenski znakovni jezik. Na tej listi bodo samo tisti tolmači, ki bodo pridobili certifikat v skladu z Zakonom o nacionalnih poklicnih kvalifikacijah in bodo vpisani v register tolmačev, ki ga bo vodilo ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. Trenutno na območju Slovenije deluje 28 tolmačev, ki so doslej svoje delo opravljali nepoklicno. Kdo bo upravičen do tolmača, bodo ugotavljale strokovne komisije, posebne izkaznice, s katerimi bodo gluhi lahko uveljavljali svojo pravico do tolmačenja, pa bodo izdali centri za socialno delo.

Zakon predvideva tudi ustanovitev 15-članskega strokovnega Sveta za slovenski znakovni jezik, ki ga sestavljajo predstavniki obeh univerz, Združenja tolmačev za slovenski znakovni jezik, gluhi člani Zveze društev gluhih in naglušnih Slovenije, ministrstev za šolstvo, zdravje, delo in pravosodnega ministrstva, urada za slovenski jezik, vzgojno-izobraževalni zavodi za gluhe ter predstavnik Socialne zbornice Slovenije. Med nalogami sveta bodo skrb za razvoj slovenskega znakovnega jezika, skrb za uveljavljanje in enakopravnost znakovnega jezika, spremljal bo izobraževanje, usposabljanje in delo tolmačev za slovenski znakovni jezik ter dinamiko pridobivanja certifikatov, svet bo imel tudi nalogo sodelovati z ustreznimi organi na področju vzgoje in izobraževanja, informiranja, zdravstvenega varstva in zdravstvenega zavarovanja, socialnega varstva, sodstva, pokojninskega in invalidskega zavarovanja, zaposlovanja, športa, kulture ter drugimi organi.

8. 1. Stališče Zveze društev gluhih in naglušnih Slovenije do sprejetega zakona

Na Zvezi društev gluhih in naglušnih Slovenije so zelo zadovoljni s sprejetim besedilom zakona, tako s stališča gluhih kot tudi s stališča tolmačev za znakovni jezik. Ob tem pa se zavedajo, da je zakon čisto nov in da bo za njegovo uveljavitev potrebnega še veliko truda in sodelovanja vseh akterjev na tem področju, pravi Jasna Bauman z zveze, ki je sodelovala pri

pripravi zakona. Zakon je po njenih besedah večplasten, saj poleg priznanja znakovnega jezika in pravice gluhih do tolmača ureja tudi poklicno področje tolmačev za znakovni jezik.

Glede določbe 10. člena zakona, v katerem je med drugim opredeljeno, da imajo gluhi s pomočjo tolmačev pravico uporabljati znakovni jezik v vseh postopkih pred državnimi organi, organi lokalne samouprave, izvajalci javnih pooblastil oz. javne službe, Baumanova pravi, da pri tem koriščenje tolmača ni omejeno s številom ur in tako morajo vse te službe tolmača zagotoviti v vseh potrebnih situacijah. Hkrati pa zakon gluhim omogoča tudi aktivno vlogo v smislu, da imajo gluhi pravico uporabljati znakovni jezik tudi v drugih življenjskih situacijah, v katerih bi jim gluhotu pomenila oviro pri zadovoljevanju njenih potreb, kar prav tako ureja 10. člen zakona, tu pa je število ur omejeno.

Prav na področju izobraževanja Baumanova ocenjuje, da bodo potrebe po tolmačih največje, pri čemer se bo potrebno še veliko stvari dogovoriti z ministrstvom za šolstvo, znanost in šport. Zakon predvideva, da se pri izvajanju storitev javne službe lahko na podlagi izdelanega individualiziranega načrta gluhi osebi omogoči sporazumevanje na drugačen način, ki je zanjo sprejemljiv. Prav na tej osnovi naj bi bilo določeno število ur, ko bi posamezni šolar potreboval tolmača za zadovoljevanje svojih učnih potreb.

Baumanova je med drugim opozorila tudi na Svet za slovenski znakovni jezik, ki bo imel med drugim nalogo *obravnavati druga vprašanja ter zagotavljati pomoč pri uresničevanju nalog, ki se nanašajo na uporabo znakovnega jezika*. V tem smislu bo svet lahko na primer opozarjal različne službe v javnih ustanovah (v zdravstvenih domovih, železniških in avtobusnih postajah, letališčih), da bodo zagotovile ustrezno opremo in tehnologijo, ki bi gluhim olajšala spremljanje dogodkov, kot je na primer postavitve različnih zaslonov v zdravstvenih domovih, kjer bi gluhi lahko vedeli, kdaj lahko vstopijo k zdravniku.

Na zvezi predvidevajo, da bodo v letu 2003 potekale formalne aktivnosti v zvezi z zakonom. Minister, ki je pristojen za invalidsko varstvo, mora med drugim v šestih mesecih od uveljavitve zakona vzpostaviti register tolmačev za znakovni jezik. V 60 dneh od uveljavitve zakona pa mora ustanoviti potrebne strokovne komisije, prav tako v 60 dneh mora biti ustanovljen Svet za slovenski znakovni jezik.

Da zakon oživi, pa bo morala po besedah Baumanove poskrbeti zveza, ki bo morala gluhe ozavestiti, da sedaj imajo vse te pravice. Ocenjuje, da bodo pravice iz tega zakona začele uporabljati predvsem mlajše generacije gluhih, medtem ko so se starejše naučile živeti brez teh

pravic.

Priznanje znakovnega jezika prinaša gluhih tudi določeno odgovornost, predvsem v smislu raziskovanja in poenotenja slovenskega znakovnega jezika. K standardizaciji slovenskega znakovnega jezika so v zadnjih letih veliko pripomogle televizijske oddaje Prisluhnimo tišini, kjer ustvarjalci oddaje predstavljajo tudi kretnje slovenskega znakovnega jezika. Še večji korak v tej smeri pa je naredilo Združenje tolmačev za slovenski znakovni jezik, ki je pripravilo projekt izdaje multimedijskega praktičnega slovarja, ki vsebuje standardizirane kretnje za 3000 najbolj pogosto uporabljenih besed v govorjenem slovenskem jeziku. Besede so razdeljene po posameznih vsebinskih sklopih, sestavni del slovarja pa je tudi priročnik kot vodnik za poučevanje in učenje znakovnega jezika. Združenje je za ta projekt leta 2002 prejelo tudi evropsko jezikovno priznanje. Kot pravi Baumanova, so kretnje, ki so predstavljene v slovarju, poenotili izključno gluhi sami.

Tako danes ne bi več držale trditve Staneta Koširja, ki so zapisane v leta 1997 izdanem zborniku Pravica gluhih do znanja (1997: 108), da je jezik kretenj neraziskan, premalo poznan in ga je zato težko učiti. Opozoril je tudi na nujnost standardizacije slovenskega znakovnega jezika, pri čemer je menil, da je zanimanje in pripravljenost gluhih za to premajhna.

Kljub temu pa izdelan slovar s 3000 kretnjami slovenskega znakovnega jezika ne pomeni opravljenega dela. Znakovni jezik ima tako kot vsak drug jezik veliko možnosti dopolnjevanja in nadgradnje, zato menim, da bo temu pionirskemu delu potrebno dodati še vrsto novih poenotnih kretenj, ki bodo gluhih olajšale komunikacijo s slišnim svetom.

8. 2. Pravica do informiranja v gluhih prilagojenih oblikah

Splošen sistem družbenega informiranja in komuniciranja ni prilagojen specifičnim sposobnostim in potrebam invalidov, zlasti ko gre za osnovne informacije o splošnem družbenem dogajanju in tudi pri specifičnih informacijah, pomembnih za pravice in obveznosti ter interese invalidov, ugotavljajo avtorji zbornika Človekove pravice in invalidi (1998: 303). Posebej izpostavljajo slepe in gluhe, pri čemer si prvi pomagajo z Braillovo pisavo in zvočno tehniko, medtem ko je gluhih v pomoč video tehnologija, sporazumevanje s kretnjami, kar se mora razvijati in uveljavljati kot celovit znakovni jezik, in tolmači. Kot menijo avtorji omenjenega dela, mora poleg sprotnih, natančnih in dovolj razumljivih informacij za invalide družbeni sistem

informiranja invalidom omogočiti aktivno vključevanje v komuniciranje z javnostjo, ko gre za informiranje javnosti o njihovih stališčih, potrebah in interesih. (1998: 303)

Gluhim doslej še ni bila zakonsko zagotovljena pravica do informiranja v njim prilagojenih oblikah. V Zakonu o medijih (Uradni list RS, št. 35/01) je v 4. členu določeno, da *Republika Slovenija posebej podpira razširjanje programskih vsebin, namenjenih slepim in gluhonemim, v njim prilagojenih tehnikah, ter razvoj ustrezne tehnične infrastrukture.*

Posebej je pravica do informiranja gluhih v njim prilagojenih oblikah zapisana v 1. členu Zakona o uporabi slovenskega znakovnega jezika. S tem je tudi potrjeno dejstvo, da je za informiranje gluhih osnovnega pomena priznanje njihovega naravnega, t.j. znakovnega jezika. Kot državljani RS gluhi tako doslej niso imeli zakonsko priznane pravice do enakopravnega dostopa do informacij.

Se pa gluhi, tako kot slišišči, lahko informirajo na različne načine. Imajo enak dostop do različnih pisnih virov informacij, kot so knjige, časopisi, internet, nimajo pa enakega dostopa do drugih virov informacij. Le izjemoma lahko spremljajo informativne oddaje na nacionalni televiziji ob prilagojenih oblikah, t. j. ob podnapisih ali prevajanju v znakovni jezik.

8. 1. 1. Slovenska javna televizija

Javna televizija ima nalogo, da v času komercializacije komunikacijskih sredstev predstavlja drugo možnost, tako da ponuja kakovostne in raznovrstne programe za vse državljane.

TV Slovenija opravlja funkcijo javne televizije v Sloveniji. Po definiciji javnih medijev, ki je nastala v začetku njihovega razvoja okoli leta 1920, naj javni mediji (Public Service Broadcasting - PBS) izpolnjujejo naslednje štiri predpostavke:

1. služijo trem glavnim funkcijam za svojo javnost: izobraževanje, informiranje, zabava;
2. služijo različnim okusom (od elitnega do popularnega);
3. zagotovijo univerzalno dostopnost medijskih programov na nacionalnem teritoriju in določeno stopnjo tehnične kakovosti oddajanja;
4. dovajajo program za različne manjšine (etične, jezikovne, verske, regionalne,...). (Splichal, 1999: 9, 10).

Splichal navaja tudi razdelitev radiotelevizijskih sistemov po Bertrandu in Urabaynu, med

katerimi najdemo tudi javni radio in televizijo z naslednjimi značilnostmi:

- a) poglavitni motiv naj ni podjetniški, ne glede na različne vire financiranja;
- b) dejavnost naj bo normativno urejena z državnim ustanovitvenim aktom in z zakonom, ki naj določa naravo in meje odgovornosti države do RTV ter temeljne programske cilje in naloge;
- c) ustanovitveni akt oz. zakon naj določa način financiranja dejavnosti za infrastrukturo ter programsko produkcijo;
- d) država naj ima pravico imenovati vse, večino ali del članov najvišjega organa upravljanja komunikacijske organizacije. (Splichal, 1986: 21).

Poglejmo torej, kako TV Slovenija kot slovenska javna televizija zagotavlja program za gluho manjšino.

Med najpomembnejše oddaje na TV Slovenija, namenjene izključno ljudem z okvaro sluha, spadajo televizijske oddaje z naslovom Prisluhnimo tišini. Cilj teh oddaj pa ni samo zagotavljati vsebin za gluhe, temveč naj bi oddaja tako problematiko ljudi z okvarami sluha predstavljala tudi širši javnosti.

Oddaje pripravlja ekipa gluhih v okviru Zveze društev gluhih in naglušnih Slovenije v sodelovanju s TV Slovenija, ki zagotavlja potrebno tehnologijo in omogoča oddajanje programa dvakrat mesečno po 30 minut. Oddaja, v kateri so predstavljene različne koristne in zanimive vsebine, je opremljena s podnapisi in tolmačem za znakovni jezik.

Prav tako se na TV Slovenija tolmač za znakovni jezik pojavlja v nekaterih otroških oddajah. Med pomembnejše oddaje TV Slovenija z močno politično težo, ki jih lahko neovirano spremljajo tudi ljudje z okvarami sluha, pa spadajo predvolilna soočenja, pri katerih TV Slovenija poskrbi za tolmača slovenskega znakovnega jezika. Kot pojasnjuje sekretar Zveze društev gluhih in naglušnih Slovenije Aljoša Redžepovič, so predvolilna soočenja s tolmačem sicer opremljena, vendar pa gluhim takšen način kljub temu ne zagotavlja zadovoljivega spremljanja oddaje. Predvsem jih moti to, da je sliki tolmača namenjenega zelo malo prostora in je tako tolmač slabo viden. Ob tem pa velja omeniti tudi dejstvo, da gluhi, zato ker ne slišijo, bolj obremenjujejo svoj vid, posledično pa jih ima mnogo težave z vidom. Tudi zaradi tega bi bilo potrebno, da je tolmač, ki prevaja oddaje v znakovni jezik, bolj viden.

Sicer pa imajo gluhi v Sloveniji, kar zadeva oddaje v tujih jezikih, pravzaprav prednost v primerjavi z gluhi v nekaterih drugih državah. Vse tuje nadaljevanke, nanizanke in veliko

dokumentarnih oddaj je namreč opremljenih s podnapisi, česar v tujini v glavnem ni, saj tam večino tujih oddaj sinhronizirajo. V takšnih primerih so tako gluhi v Sloveniji v primerljivem položaju glede na ostale državljane.

Naslednja možnost, ki jo gluhim daje TV Slovenija, pa je podnaslavljanje vnaprej posnetih slovenskih oddaj s pomočjo teleteksta. Gre za pomembno sodelovanje Zveze društev gluhih in naglušnih Slovenije s TV Slovenija, kjer vidim nadaljnje možnosti zagotavljanja televizijskih vsebin za ljudi z okvaro sluha. Prednost podnaslavljanja je tudi v tem, da se na takšen način odpravi položaj gluhih kot »drugorazrednih državljanov«, hkrati pa s tem ne omejujejo slišče večine gledalcev TV Slovenija.

Možnost podnaslavljanja televizijskih oddaj se je torej pojavila z izumom teleteksta. Trenutno na nacionalni TV Slovenija mesečno podnaslavlja od 200 do 300 oddaj na obeh programih TV Slovenija. Za spremljanje oddaj na TV Slovenija morajo gluhi imeti televizor, opremljen s teletekstom. Ko se oddaja, ki je podnaslovljena, prične, morajo hkrati vključiti tisti program, na katerem je oddaja, nato pa še stran 771 na teletekstu, če je oddaja na prvem programu TV Slovenija, oz. stran 772, če je oddaja na drugem sporedu TV Slovenija. Slika in teletekst se nato avtomatično združita.

Glede na to, da so podnaslovljene le vnaprej pripravljene oddaje, pomeni da gluhi o sprotnih, nenapovedanih dogodkih niso nikoli takoj obveščeni. Med pomembnejše spadajo informativne oddaje, in kot pravi Redžepovič, je ustrezno podnaslovljenih le 60 odstotkov informativnih oddaj, saj se velikokrat zgodi, da prispevki novinarjev niso pravočasno pripravljene, prav tako novinarji na televiziji ne ustrezno natipkajo vseh prispevkov. Na Zvezi društev gluhih in naglušnih Slovenije menijo, da bi se s posebnimi tehnikami vse to dalo rešiti. Vendar pa so takšne rešitve povezane z vprašanjem zagotavljanja sredstev.

Tako vidimo, da slovenska javna televizija nekatere vsebine zagotavlja na način, ki tudi gluhim omogočajo spremljanje televizijskega programa, še vedno pa gluhim ni zagotovljen enak dostop do televizijskih vsebin kot drugim državljanom. Srž problema je v sredstvih, ki so potrebna za nakup dodatne tehnologije, s katero bi gluhim omogočili nemoteno spremljanje televizijskega programa.

8. 2. Pravica do inkluzije na področju izobraževanja

S priznanjem slovenskega znakovnega jezika kot gluhim naravnega jezika je tesno povezano vprašanje izobraževanja in posledično tudi zaposlovanje ljudi z okvaro sluha.

Znanje in izobrazba sta vedno bolj pomembni vrednoti sodobnega sveta. Tega se zavedajo tudi gluhi ljudje, ki pa dolgo niso imeli pravice in možnosti do izobraževanja. Pravico do izobrazbe so prvi gluhi otroci dobili ob ustanovitvi prvih šol za gluhe sredi 18. stoletja, kljub temu pa njihovo izobraževanje še vedno ni ustrezno urejeno, veliko novih možnosti pa prinaša prav Zakon o uporabi slovenskega znakovnega jezika.

Med najpomembnejše dokumente, ki govorijo o pravici otrok s posebnimi potrebami do dostopnega in kakovostnega izobraževanja govori, spada, kot že omenjeno, deklaracija iz Salamance. Pomemben dokument je tudi Resolucija o vključevanju invalidnih otrok in mladostnikov v splošne vzgojno-izobraževalne sisteme, ki so jo sprejeli Svet EU in ministri za šolstvo v okviru Sveta maja leta 1990. Resolucija poudarja usmeritev k vključevanju invalidnih otrok in mladostnikov v splošne vzgojno-izobraževalne sisteme.

V Sloveniji se lahko otroci z okvaro sluha izobražujejo v posebnih ustanovah, namenjenih prav izobraževanju otrok z okvaro sluha, lahko pa so vključeni v redne oblike izobraževanja, pri čemer si pristojni prizadevajo, da otroke vključijo v takšno obliko šolanja, ki je zanj najbolj primerna. V teh primerih govorimo o inkluziji.

Pri vzgoji in izobraževanju otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami so v Sloveniji upoštevana priporočila EU. Kot ugotavlja Bojana Globačnik v Vodniku po pravicah invalidov (2001: 48) bodo večja prizadevanja potrebna pri zagotavljanju dodatnih storitev v rednih oblikah vzgoje in izobraževanja na vseh ravneh ter pri oblikovanju in izvajanju vseživljenjskega izobraževanja za različne skupine invalidov.

Gluhi so med invalidi skupina z najnižjo izobrazbo. Po podatkih ZDGNS izobrazbena struktura gluhih in naglušnih oseb v RS, ki so člani ZDGNS, kaže, da imajo le tri gluhe osebe in 57 naglušnih oseb VII. stopnjo izobrazbe, 89 gluhih in 69 naglušnih ima VI. stopnjo izobrazbe, 69 gluhih in 333 naglušnih pa ima V. stopnjo izobrazbe. Največ gluhih (687) in naglušnih oseb (634) ima IV. stopnjo izobrazbe, III. stopnjo izobrazbe ima 634 gluhih in 753 naglušnih oseb, II. stopnjo izobrazbe 402 gluha in 613 naglušnih oseb, I. stopnjo izobrazbe pa ima 444 gluhih in 549 naglušnih oseb. Po podatkih ZDGNS je v Sloveniji brez šolske izobrazbe 369 gluhih in 288 naglušnih oseb.

Slabša izobrazba gluhih pa pomeni tudi manjše možnosti za zaposlitev in naraščanje števila brezposelnih. Zato gluhi in naglušni upravičeno pričakujejo, da jim bo država zagotovila nove možnosti zaposlovanja oz. večje možnosti izobraževanja. S tem pa bodo gluhi, kar je zelo pomembno, dolgoročno predstavljali manjše breme za državo.

8. 3. Zaposlovanje gluhih

Število invalidov je med vsemi brezposelnimi v Evropi nesorazmerno visoko. Kljub temu da so bili sprejeti številni ukrepi za ekonomsko vključevanje invalidov, ostajajo prav invalidi tisti, ki najbolj trpijo v sedanjih zaostrenih gospodarskih razmerah.

Da lahko zaposlovanje invalidov dolgoročno prispeva k gospodarskemu položaju in razvoju neke države, se zavedajo v vseh demokratičnih družbah. Kljub določeni pomanjkljivosti invalidne osebe namreč v sebi skrivajo neke vrste kapital, ki ga je potrebno odkriti, razvijati in vzpodbujati.

Cilj vsake demokratične države bi moral biti, da stopnja brezposelnost med invalidi ne bi presegala stopnje brezposelnosti zdravih oseb. Država bi ob tem morala omogočiti takšno zaposlovanje invalidov, ki bi bilo ustrezno njihovim interesom in zmožnostim, tako da bi upoštevala tudi, kakšne funkcionalne posledice ima določena okvara ter kako se te posledice odražajo pri delu in vključevanju oseb v njihovo življenjsko okolje. Država bi morala skrbeti tudi za povečanje interesa za zaposlovanje invalidov, zagotoviti bi morala ustrezno zaščito zaposlenih invalidov, odgovornost za socialno varnost invalidov bi morala biti razdeljena med državo, delodajalci in invalidi. Prav tako bi si država morala prizadevati za uveljavljanje učinkovite pomoči invalidom pri samozaposlovanju oz. povečati možnost opravljanja dela invalidov na domu

Za uspešno vzpostavljanje pogojev za delo invalidov in uspešno vključevanje invalidov v delovno okolje pa niso dovolj samo predpisi, ki to narekujejo, temveč je pri tem izrednega pomena predvsem informiranje družbe o invalidski problematiki. Le družba, ki bo dobro informirana o invalidih, ne bo imela strahu pred njimi, bo poskušala izkoristiti njihove danost in morda celo prednosti, s tem pa bo prispevala k njihovemu uspešnemu vključevanju v družbo in njihovemu dostojanstvu. Pomembno je poudariti tudi pomen izobraževanja strokovnih delavcev, ki delajo na področju usposabljanja in zaposlovanja invalidov.

V Sloveniji omogoča Zavod RS za zaposlovanje brezposelnim invalidom uveljavljanje pravice do izobraževanja, usposabljanja, rehabilitacije in zaposlovanja. Programi se izvajajo z ukrepi aktivne politike zaposlovanja, poleg tega pa so invalidi v Sloveniji še posebej zaščiteni pred izgubo zaposlitve. Če jim preneha delovno razmerje, veljajo zanje pravice po Zakonu o temeljnih pravicah iz delovnega razmerja, Zakonu o delovnih razmerjih in Zakonu o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti, poleg teh pa pravice na tem področju opredeljuje tudi zakon o usposabljanju in zaposlovanju invalidnih oseb.

Natančnega števila o tem, koliko je v Sloveniji brezposelnih gluhi in naglušnih, ni. V slovenskem prostoru pa sicer že potekajo aktivnosti identificiranja brezposelnih gluhih in naglušnih. Družba Racio iz Celja, ki med drugim v sodelovanju z Zavodom RS za zaposlovanje in z Zvezo društev gluhih in naglušnih Slovenije izvaja nekatere prilagojene programe aktivne politike zaposlovanja za gluhe, ocenjujejo, da je na Zavodu RS za zaposlovanje prijavljenih približno 540 brezposelnih gluhih in težko naglušnih, dejansko pa naj bi bilo med brezposelnimi od 100 do 160 čisto gluhih.

Gluhi imajo danes še vedno na voljo dosti manj poklicev kot slišišči, med poklici, ki jih opravljajo, pa prevladujejo tisti, kjer je potrebna natančnost, zbranost in ki hkrati ne zahtevajo komunikacije z drugimi. Med poklici so tako grafik, šivilja, kovinar, lesar, mizar, pa tudi zobotehnik, aranžer in ekonomist. V zadnjem času se mladi gluhi vse bolj navdušujejo tudi za računalništvo, med gluhih Slovinci pa jih ni veliko z višješolsko, visokošolsko ali univerzitetno izobrazbo.

9. Zaključek

Sodobne demokratične družbe gluhe vse bolj priznavajo kot kulturno entiteto znotraj družb, ki ima svoje vrednote, pravice in lastni jezik. Družbe se zavedajo njihovih pravic do dela, izobraževanja, informiranja, kulturnega življenja, osveščenosti, saj so te pravice temelj, ki bi moral biti zagotovljen vsem državljanom. Vendar pa ugotavljam, da so gluhi, kljub vsem normativno zagotovljenim pravicam, prikrajšani za zadovoljivo uživanje oz. opravljanje vloge državljanov. Okolje jih ovira pri izpolnjevanju vseh vlog in potreb.

Gluhi v Sloveniji so šele pred kratkim dobili z zakonom priznan slovenski znakovni jezik in pravico do tolmača, ki jim odpira boljše možnosti pri opravljanju svoje državljanske vloge, vendar pa bo šele praksa pokazala, koliko bodo z zakonom zagotovljene pravice uresničene. V nacionalni organizaciji, ki združuje gluhe in naglušne, Zvezi društev gluhih in naglušnih Slovenije, so z vsebino zakona zelo zadovoljni, hkrati pa se zavedajo, da bo potrebnega še veliko dela in sodelovanja s posameznimi vladnimi resorji, da bodo pravice tudi dejansko zagotovljene. Prav tako se zavedajo, da bo preteklo nekaj časa, preden bodo gluhi zadosti osveščeni o vseh svojih »novih« pravicah in da jih bodo tudi začeli uporabljati.

Zelo pomembno je, da se obeta več pravic predvsem na področju izobraževanja. Ljudje z okvaro sluha namreč doslej niso imeli možnosti, da bi jim po končani osnovni šoli pri izobraževanju pomagal tolmač, tako da bi imeli enake možnosti izobraževanja kot slišечи. Odslej pa bodo izobraževalni zavodi na podlagi zakona morali zagotavljati tolmača za dijake in študente. Na konkretne rezultate, ki bodo izhajali iz zakona, bo potrebno še počakati, saj bo le praksa pokazala, kako bodo gluhi te pravice lahko uživali.

Gluhi doslej niso imeli zakonsko zagotovljene pravice do informiranja v njim prilagojenih oblikah. Razen posebnih, njim namenjenih oddaj in možnosti podnaslavljanja slovenskih oddaj s pomočjo teleteksta, jim slovenska javna televizija, ki ima med drugim dolžnost javnost izobraževati, informirati in zabavati ter zagotavljati tudi program za različne manjšine, ni omogočala enakovrednega spremljanja programov. Kot ugotavlja organizacija gluhih, je težava v sredstvih za nakup posebne tehnične opreme, ki bi gluhim omogočala spremljanje televizijskih oddaj. Pričakuje se, da bo do pozitivnih premikov prišlo na podlagi Zakona o uporabi slovenskega znakovnega jezika, ki med drugim gluhim daje pravico biti informiran v njim prilagojenih oblikah.

Priznati je treba, da je bil s sprejetjem zakona, ki gluhim priznava njim lastni jezik in pravico do tolmača, narejen ogromen korak v smeri omogočanja gluhim enakovredno vključevanje v družbo. Dejstvo pa je, da so gluhi v Sloveniji predolgo imeli kršene osnovne človekove pravice.

10. Viri

1. BEŠTER, M. (1994). Nekaj značilnosti slovenskega kretalnega jezika v primerjavi s slovenskim glasovnim jezikom, 1. in 2. del. Ljubljana: Defektologica Slovenica, No. 1 in No. 2.
2. CRYSTAL, D. (1997). Cambridge Encyclopedia of Language. Cambridge: Cambridge University Press.
3. ČLOVEKOVE pravice in invalidi (1997). Zbornik esejev. Ljubljana: Zveza delovnih invalidov Slovenije in Inštitut RS za rehabilitacijo.
4. ČLOVEKOVE pravice in invalidi (1998). Zbirka mednarodnih dokumentov, Ljubljana: Zveza delovnih invalidov Slovenije, Inštitut RS za rehabilitacijo in Svet invalidskih organizacij Slovenije.
5. DEAF People and Communication (1997). Helsinki: The Finish Association of Deaf.
6. GLOBAČNIK, B. (2001). Stališča Slovencev do slovenskega znakovnega jezika, magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za podiplomski humanistični študij.
7. GOMIEN, D. (1995). *Kratek vodič po Evropski konvenciji o človekovih pravicah*. Ljubljana: Ministrstvo za zunanje zadeve.
8. JAKOPIČ, B. (1998). Oris vzgoje in izobraževanja gluhih v svetu. Ljubljana: ZDGNS.
9. JAKOPIČ, B., SAVIČ, Lj. (1986). Pota do besede. Ljubljana: ZUSGP.
10. KONVENCIJA o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (1993). Slovenska verzija. Strasbourg: Council of Europe.
11. KOŠIR, S. (1999). Sluh: naglušnost in gluhost. Ljubljana: Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije.
12. KULOVEC, M. (1994). Analiza komunikacije s kretnjami, diplomsko delo. Ljubljana: Pedagoška fakulteta v Ljubljani.
13. MACBRIDE, S. (1988). Democratization of communication, str. 166-147. Conclusions and recommendations, str. 253-275. V: Many Voices, One World. London/New York/Paris, Kogan Page Ltd./Unipub/UNESCO.
14. OZN (1948). Splošna deklaracija človekovih pravic. Res. št. 217 A (III).
15. OZN (1975). Deklaracija o pravicah invalidov. Res. št. 3447 (XXX).

16. OZN (1993). Standardna pravila za izenačevanje možnosti invalidov. Res. št. 48/96.
Ljubljana: Urad Vlade Republike Slovenije za invalide.
17. PRAVICA gluhih do znanja (1997). Zbornik prispevkov z mednarodnega posvetovanja, 3.-5. oktober 1996, Brdo pri Kranju.
18. PRILLWITZ, S., WUDTKE, H. (1988). Gebärden in der vorschulischen Erziehung gehörloser Kinder. Hamburg. Verlag Hörgeschädigte Kinder.
19. PRUNČ, E. (1991). Prispevek k zgodovini znakovnega jezika na Slovenskem, Iz sveta tišine, letnik XI, št. 1. Ljubljana: ZDGNS.
20. PRUNČ, E. (1997): Zbornik: Pravica gluhih do znanja: zavest in ozaveščanje. Brdo pri Kranju: Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana.
21. REDŽEPOVIČ, A. (1995). Odrasli gluhi in naglušni v Sloveniji. Ljubljana: Dan.
22. SACKS, O. (1991). Seeing voices. London: Pan Books Ltd.
23. SAVIĆ, Lj. (1986). Priručnik za prevodioce gluhim licima. Beograd: Savez gluvih in nagluvih Jugoslavije.
24. SNIJDERS, M. L. (1993). The right to communicate: the latest effort to put the media under control. *Gazette*, 31(1), 3-7.
25. SPLICHAL, S. (1993 a). Svoboda medijev in pravica komuniciranja, str. 45-71. V: Slovenija in Evropska konvencija o človekovih pravicah: zbornik razprav. Ljubljana: Svet za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin.
26. SPLICHAL, S., VREG, F. (1986). Množično komuniciranje in razvoj demokracije. Ljubljana: Komunist.
27. SPLICHAL, S. (1999). Ownership, regulation and socialisation: rethinking the principles of democratic media. V: Javnost – Vol. 6, no. 2, str. 5 – 24.
28. STATISTIČNI letopis Slovenije za leto 1999 (1999). Ljubljana: Statistični urad RS.
29. SVET Evropske unije (1996). Resolucija o enakih možnostih za invalide. OJ C 12/01/97.
30. SVETOVNA konferenca o človekovih pravicah (1993). Dunajska deklaracija. Ljubljana: Društvo za Združene narode za Republiko Slovenijo.
31. THE Swedish National Association of the Deaf: Action Program (1996). Stockholm.
32. TRABER, Michael (1993). Changes of communication needs and rights in social revolutions, str. 19-31. V: S. Splichal, J. Wasko (ur.), Communication and Democracy. Norwood, N.J.: Ablex.

33. USTAVA Republike Slovenije (1998). Uradni list RS, 5. spremenjena in dopolnjena izdaja. Ljubljana.
34. URADNI list Evropske skupnosti, št. C 187/236-18788, Doc.A2-302/87.
35. VODNIK po pravicah invalidov (2001). Ljubljana: Urad vlade RS za bolnike in invalide, Urad vlade RS za informiranje.
36. ZAKON o uporabi slovenskega znakovnega jezika. Ljubljana: Uradni list RS, št. 96/02.
37. ZIMMERMANN, A. (1986). Uvodni seminar o komunikaciji sa osobama oštečena sluha. Zagreb: Savez osoba oštečena sluha Hrvatske.
38. ZBORNIK Jugoslovanski posvet z mednarodno udeležbo o problematiki totalne komunikacije in organiziranju gluhih in naglušnih danes in jutri (1989). Ljubljana: Zveza društev slušno prizadetih Slovenije.

10. 1. Časopisni članki

1. KUPLENIK, N. (2002). Nova samozavest v svetu »mahanja z rokami«. V: Delo, Sobotna priloga, 5. januar 2002, str.28, 29.

10. 2. Viri z medmrežja

1. <http://www.wfdnews.org/news/shownews>

10. 3. Kazalo tabel

Tabela 1: Število gluhih in naglušnih po posameznih občinah (str. 22)

10. 4. Kazalo prilog

Priloga A: Zakon o uporabi slovenskega znakovnega jezika (str. 49)

